
MINISTARSTVO PROSVJETE I ŠPORTA

U sklopu nastojanja da se smanji zanimanje za uzimanje droga, danas se u svijetu sve veća pozornost pridaje programima koji imaju za zadaću odgojiti djecu tako da u adolescenciji imaju snage oduprijeti se pritiscima društva, pa i vlastitoj znatiželji, u brojnim problematičnim životnim situacijama u kojima se droga nudi kao “rješenje”. Velika je stvar ako se preventivnim programom smanji broj malodobnih eksperimentatora droga i ako se ta pojava ne događa u sve mlađoj dobi. Pri takvom odgoju već od najranije dobi djeteta najveću odgovornost imaju roditelji, predškolske ustanove a potom škola. Tako koncipirana prevencija u drugi plan stavlja sama sredstva ovisnosti, droge, a svoje učinke prvenstveno postiže stavljajući u prvi plan kvalitetan odgoj i brigu za djecu u procesu odrastanja. S obzirom da nastavnici u Hrvatskoj nedostatan znaju o tome kako djecu učiniti otpornima na drogu, alkohol i duhan, opis Školskog preventivnog programa u ovoj knjizi biti će im od velike pomoći. Uz sve ono što će biti opisano pod naslovom školske prevencije, lokalna zajednica ima obavezu organizirano provoditi niz mjera koje bi mogli svesti pod naslov **izvan školske prevencije**. Tu se prvenstveno misli na programe kojima se djeci i mladeži osiguravaju što kvalitetniji uvjeti za sadržajno i nerizično provođenje slobodnog vremena i posebni programi zaštite djece i mladeži rizičnog ponašanja (*out reach* programi).

Dobar odgoj – najbolja prevencija

Dobra prevencija zlorporabe droga je ispred svega odgoj a odgoj je proces, nešto što traje godinama. Najvažniju ulogu u tom procesu imaju oni koji provode odgoj, roditelji, pedagoški stručnjaci pred školskih i školskih ustanova. Tijekom odgoja potrebno je postići da u mentalni prostor internaliziraju osjećaj za granicu između onog što se smije i ne smije, između onog što je dobro i zlo, moralno i ne-

moralno, zdravo, prihvatljivo i bolesno i rizično, korisno i štetno. Sve to mora biti dio školovane savjesti koja će njihovoj svjesnoj "JA" strukturi, koja mora uspostaviti kontrolu nad nagonским (i svim ponašanjima koja neposredno rezultiraju osjećajem užitka), koja mora donositi odluke, upravljati tijekom života, određivati orijentaciju, "iznutra" davati signal u rizičnim situacijama (kada se npr. nudi droga od strane vršnjaka), da se tako što ne bi trebalo učiniti. Taj proces izgradnje osobnosti izrazito je složen. Da bi se postigli željeni ciljevi u smislu poštivanja granica a time i izbjegavanja rizičnih ponašanja, odgajatelji bi morali znati da su za uspješno usađivanje osjećaja za poštivanje granica temeljna pretpostavka kvaliteta odnosa koji se uspostavlja i održava između djeteta i odgajatelja. Taj bi odnos trebao imati **veliku težinu i važnost** u životu djeteta i emocionalno bi trebao biti nadasve **ugodan**.

U tom stalnom interaktivnom odgojnom procesu, dijete bi trebalo odgajatelja doživljavati kao osobu koja mu daje upravo ono što mu treba: našu ljubav, poštovanje, dobrotu, poštenje, moralnost, pažnju, toplinu, nježnost, razumijevanje, pohvaljivanje, potporu, ohrabrivanje, pomoć u rješavanju problema, iskrenost, pravednost, strpljivost, radost, energiju, iskustvo, znanje, praštanje, pozitivan smisao... Ona traže naše vrijeme, trebamo im se prilagođavati. ***Da bi to odgajatelj mogao "davati", on to mora imati, imati u sebi. Jer ništa se ne može dati drugom ako to nemamo i iz nas, odraslih, struji prema njima upravo ono što je u nama.*** Djeci se za duže vrijeme ne može glumiti. Da bi imao u sebi, odgajatelj to mora njegovati, mora to imati, mora to htjeti i znati davati. Djeca dakako od odraslih ne očekuju da su savršeni, ona znaju da odrasli griješe i mnogo toga u stanju su im oprostiti ako su uvjereni da ih oni vole. Odgajatelj bi morao biti osoba koja i svojim osobnim primjerom, svojim zdravim stilom života, služi djetetu kao pozitivan i prihvatljiv model za identifikaciju. Takve odgajatelje djeca vole i poštuju, i to je u njima glavni razlog radi kojih prihvaćaju njihove savjete, nastoje ispunjavati njihova očekivanja a time i poštivati postavljene im granice. Jer grubo prijeći postavljenu granicu, značilo bi ugroziti ili čak upropastiti odnos, nešto što im je dragocjeno za život. Ona znaju da im se to ne bi isplatilo. Temeljno dobar, kvalitetan odnos važna je pretpostavka većeg cijenjenja i lakšeg usvajanja znanja (pa tako i znanja o štetnim posljedicama zlouporabe sredstava ovisnosti) koja odgajatelj želi prenijeti na dijete.

Ako odgajatelj (učitelj, nastavnik) "nema" u sebi ono što bi djeci u odgojnom procesu trebalo davati pa tako nije sposoban uspostaviti i održavati s njima kvalitetan

odnos, tada je izabrao krivu profesiju. Još je tragičnije ukoliko djeca od svojih bližnjih, od roditelja, ili odgajatelja ustanova, dobivaju ono što ugrožava njihovu životnu radost i čini ih nesretnima, a unutrašnji je “posjed” njihovih odgajatelja: hladnoća, grubost, nerazumijevanje, agresija, ponižavanje, pretvaranje, laž, nepravda, naglost, nestrpljivost, stalno kritiziranje, omalovažavanje, prijetnje, netolerantnost, nemoralnost, zloća, zlostavljanje... Ako ovo navedeno dominira u odnosu djeteta i odgajatelja, tada taj odnos djeteta doživljava kao izvorište patnje, stresa i nevolje iz kojeg bi najradije nekamo pobjeglo. A najčešće i za dugo vremena nema kuda. Na ulicu? I koju težinu u svijesti adolescenta imaju riječi, savjeti, zabrane takvih odgajatelja? Kakva je unutrašnja motivacija tinejdžera da ih slušaju, da ispunjavaju njihova očekivanja, da poštuju postavljene im granice, pa čak i da usvajaju korisna znanja koja im po svojoj profesionalnoj zadaći takovi moraju prenositi? Slaba, vrlo slaba, unutrašnji otpori i prkos prema njima veliki a umjesto suradnog odnosa, polarizacija: odgajatelj je jedna a djeca su na drugoj strani.

Osnovni pristupi u osmišljavanju prevencije

Do danas je u svijetu razvijeno i evaluirano mnogo modela i tehnika kojima se kroz školski sustav provodi prevencija ovisnosti. U načelu mogli bi ih razvrstati u 4 temeljna pristupa:

- **Znanje i informiranje u svezi droga** (*knowledge and drug information model*). To je najčešće korišten model u zdravstvenom prosvjećivanju općenito. Temeljen je na pretpostavci da će prikazivanje i iznošenje činjenica o biološkim, socijalnim i psihološkim učincima droga te objašnjenje rizika, opasnosti uporabe droga i posljedica imati utjecaj u smislu poželjnijeg ponašanja mladih.
- **“Affective education model”** se počeo razvijati sedamdesetih. Informiranje o drogama je u drugom planu. Model je temeljen na pretpostavci da je uzimanje droga uzrokovano nedostacima mlade osobnosti niskog samopoštovanja, nesposobnosti donošenja racionalnih odluka, ispoljavanja osjećaja i neadekvatne vještine za rješavanje problema. Radi toga je glavni cilj prevencije osnaživanje samopoštovanja, poboljšanje mogućnosti donošenja odluka i učenje načina kvalitetnog rješavanja problema. Taj model je duboko ukorijenjen u principima humanističke psihologije pri čemu se očekuje da će mlada osoba, ako nauči rješavati interpersonalne probleme imati manje i intrapsihičkih problema i time biti pod manjim rizikom da započne uzimati droge.

- **“Social influence model”** je utemeljen na *Social Learning Theory* (Bandura) prema kojoj je ponašanje rezultat pozitivnih i negativnih utjecaja okruženja. Budući da se krenulo od pretpostavke da je i uzimanje droga posljedica negativnih utjecaja vršnjaka, medija i okruženja, prevencija je bazirana na vježbanju otpornosti tim negativnim vanjskim utjecajima.
- **Životne vještine kao model edukacije u svezi droga** (*Life Skills Model of Drug Education*). To je pristup koji najviše obećava. Model ima konceptualne sličnosti s *affective education model* ali istovremeno zaokružuje poboljšanje mogućnosti pozitivnih utjecaja i učenja od vršnjaka, ulogu identifikacijskih modela među vršnjacima te uključuje učenje specifičnih vrijednosti kao poštovanje, suosjećanje, odgovornost, samodisciplina i poštenje. Programi toga tipa nastoje povezati školske grupe i aktivnosti s grupama u lokalnoj zajednici kako bi svi zajedno preuzeli odgovornost za prevenciju uzimanja sredstava ovisnosti i promociju zdravlja.
- **Alternativa za uzimanje droga.** Radi se o pristupu koji je prvenstveno baziran na spoznajama kojima se tumače razlozi radi kojih mladi uzimaju droge da bi time zadovoljavali neke svoje potrebe. Edukativnim programom nastoji se upoznavati mlade s tim činjenicama i kroz raspravu tražiti zajedno s njima kvalitetnija, manje rizična, alternativna rješenja. Istovremeno se u okviru okruženja u kojima mladi žive nastoji osigurati što više sadržaja koji bi im omogućili da potrebe za druženjem i zabavom zadovolje na što kvalitetniji i zdraviji način.

Evaluacijom kojom su eksperti nastojali olakšati izbor modela prevencije i time poboljšati rezultate (kao npr. Hanson, D. J. 1982., Schaps E. 1981., Tobler, N. 1986.) pokazalo se da samo informiranje i upozoravanje povećava znanje ali gotovo uopće nema utjecaja na ponašanje i time smanjenje rizika (konačno, o drogama najviše znaju oni koji su skloni uzimati ih), povećanje znanja u kombinaciji s *“Affective approach”* ima pozitivan utjecaj i smanjuje rizik slično *“Alternatives to drugs programmes”*, dok je najbolje rezultate imao psihosocijalni pristup (*Peer programmes*). Nakon svestrane analize svih modela i mogućnosti prevencije, na *European Conference on Drug Prevention* (Lubeck, Njemačka, 1991.) u zaključnom izvješću donesene su slijedeće preporuke:

- Preventivni edukacijski programi su značajno djelotvorni i trebaju biti implementirani u sve škole i za njih se mora osigurati adekvatno financiranje.
- Odgovarajući edukacijski programi trebaju biti omogućeni za sve dobne skupine od predškolske dobi do kraja školovanja.

- Metodologija tih programa mora biti dobro strukturirana i edukativni programi trebaju primijeniti metode učenja sudionika koje uvažavaju potrebe mladih ljudi i podupiru kod njih razvoj odgovornosti za njihovo vlastito zdravlje.
- Potrebno je osnažiti uključivanje grupa vršnjaka i vježbanje životnih vještina.
- Školski preventivni programi trebaju biti integralni dio programa lokalne zajednice u koji su uključeni roditelji, mladež te brojne kulturne i sportske organizacije i klubovi.
- Programi moraju biti prilagođeni lokalnoj situaciji i specifičnostima.
- Preventivni programi trebaju biti podvrgnuti kvantitativnoj i kvalitativnoj evaluaciji na različitim razinama.

Uvažavajući navedeno, u okviru naše Nacionalne strategije, izrađen je vrlo složen ali primjenljiv model koji je u sebi integrirao elemente različitih pristupa i ujedno ih prilagodio mogućnostima našeg školskog sustava.

Rast uporabe ilegalnih droga u cijeloj Hrvatskoj zahtijeva od države da preko svojih institucija, koje za to treba što bolje osposobiti, poboljša standarde zaštite mladeži provođenjem programa kojima se smanjuje potražnja droga. Među tim institucijama, najvažniju ulogu u primarnoj, a vrlo važnu i u sekundarnoj prevenciji ima **ŠKOLA. To je (nakon obitelji) najvažniji u državi organizirani sustav, koji može ispraviti barem dio propusta obitelji.** Također, to je jedini društveni odgojni sustav koji na jednome mjestu može okupiti gotovo svu djecu, njihove roditelje i mnoge stručnjake drugih ustanova na razini lokalne zajednice. Školski sustav mora imati autonomiju u kreiranju odgojno-obrazovnih preventivnih programa i taj je sustav odgovoran za sve što se u školi događa s djecom koju su roditelji povjerali toj ustanovi. Škola je ta koja traži stručnu pomoć od vanjskih institucija i odlučuje je li prihvatiti i na koji način sve ono što joj nude drugi sustavi. Prevencija ovisnosti je posebna vrsta odgoja za zdravo i nerizično ponašanje a odgoj je proces koji traje kroz čitavo školovanje. Zato jedino dobro obučeni i motivirani stručnjaci tog sustava, koji svakodnevno žive s djecom i prate njihovo odrastanje mogu biti nositelji i glavni kreatori preventivnih programa.

Ako se školskom sustavu, radi koncepcijske pogreške, nametne model preventivnog rada u kojem vanjske institucije i njihovi stručnjaci u okviru svojih komercijalnih projekata (i honorarnih poslova) preuzimaju inicijativu u osmišljavanju i neposrednom provođenju tih

programa, to dovodi do pada motivacije učitelja, nastavnika, razrednika i drugih stručnjaka škola da se time bave a bez njihovog angažmana nema (kvalitetne) prevencije.

Školski je sustav veliko tržište i mnogi stručnjaci neškolskih kao i NGO ustanova žele nametnuti školi svoje modele i projekte prevencije jer time ostvaruju svoje sasvim konkretne interese (najčešće komercijalne prirode). Svi takovi projekti, ako su prošli stručnu verifikaciju Ministarstva prosvjete i športa i pri tom dobili pozitivnu ocjenu, mogu u pojedinim školama, ako se kvalitetno provedu, jednom manjem postotku učenika poboljšati standard temeljne državne zaštite za koju je odgovoran školski sustav. Ako se međutim uzme u obzir koliko u državi ima škola, koliko razreda i koliko sati odgojnog i obrazovnog rada je potrebno da se svim učenicima osigura adekvatna razina zaštite, nema niti jedne druge mogućnosti da se to kvalitetno i kontinuirano provodi, ako to nije izvorna obaveza školskog sustava, zacrtana u njegovom planu i programu. Specifična edukacija u svezi zloporabe sredstava ovisnosti mora biti sastavni dio **curiculuma**. Ako to nije slučaj, čak i mnoštvo malih, lokalnih, parcijalnih projekata, koje je teško kontrolirati i nadzirati kvalitetu provedbe, sa nekoliko sati kontakata s učenicima ili roditeljima u malom postotku škola (gledajući nacionalnu razinu), stajati će mnogo novca a pitanje je hoće li se osim konfuzije i privida kako se provodi prevencija, bilo što drugo dobro učiniti. Evaluacija takovih projekata je rijetko kvalitetna i objektivna, jer obično nije znanstveno utemeljena. Čak i da je to slučaj, kako mjeriti udio u zaštiti djece i doprinos same škole u odnosu na doprinos koji su ostvarili vanjski stručnjaci kroz takve projekte? Iskustvo je pokazalo da projekti traju dok ima sredstava koja komercijalno zadovoljavaju interese pokretača projekata. A sredstava ima dok iza njih stoji politička moć. Kada se sredstva ograniče, projekti prestaju a djeca ostaju onima koji ionako ustrajno o njima brinu; njihovim učiteljima, razrednicima, pedagozima.

Mnogi neupućeni kritiziraju doprinos škole u prevenciji ovisnosti posljednjih godina. Nisu u pravu. Dovoljno je za potvrdu toga navesti pojavnost zloporabe droga kod naših 15-godišnjaka (podaci ESPAD, 1999.). Premda bi se moglo očekivati da će radi rata i svih drugih problema u nas problem biti teži nego u susjednoj nam Sloveniji ili recimo Češkoj, to srećom nije slučaj. Naši su 15-godišnjaci barem jednom u životu u 1999. godini probali marihuanu u 16% slučajeva, slovenski u 25% a češki čak u 35%. Velika je zasluga školskog sustava da se Hrvatska nije našla na listi zemalja Europe na kojoj po tom pitanju danas stoji

Češka republika. Poglavlje koje slijedi biti će posvećeno osnovama doktrine koja je potvrđena od eksperata europske razine i prema kojoj bi se i u budućnosti i još kvalitetnije trebao provoditi **Školski preventivni program (ŠPP)**.

Temeljne komponente Školskog preventivnog programa

Školski preventivni program (ŠPP) koncipiran je kao integralni dio odgojno-obrazovnog procesa koji, u najvećoj mjeri, neposredno provodi stručni kadar u školama. Temeljni mu je cilj u interesu zaštite zdravlja smanjiti interes djece i mladeži za iskušavanje sredstava ovisnosti. Brojni su razlozi, motivi i situacije kada je visok rizik da će se to dogoditi. Za sve to mlad čovjek mora biti unaprijed pripremljen kako bi u danom trenutku, kada postoje samo dvije mogućnosti, uzeti ili ne uzeti, svjestan mogućih posljedica, bio kadar donijeti mudru odluku. Životom nezadovoljni, prazni i frustrirani, neupućeni, neuspješni, neodgovorni i oni kojima je zabavljati se “od danas do sutra” glavni smisao i sadržaj življenja, pod znatno su višim rizikom od ostalih da će, ne samo započeti, nego i ustrajati u uzimanju sredstava ovisnosti. Pristup primarnoj prevenciji treba se temeljiti na dobrom poznavanju etiologije kako početnog uzimanja psihoaktivnih tvari tako i same ovisnosti. U tu svrhu neophodno je poduzimati dobro planirana znanstvena istraživanja. Heterogenost školske populacije glede rizičnosti uzimanja (pojedinih) sredstava ovisnosti onemogućuje jedinstveni pristup, odnosno provođenje istih mjera (obzirom na sadržaj i intenzitet) pri zaštiti najvećeg broja onih kod kojih je to u praktičnom smislu uopće i moguće. Zbog toga ŠPP uključuje potrebu razvoja sustava za prepoznavanje mladih iz visokorizične populacije, kako bi kod njih i njihovih obitelji, uz opće i za sve učenike poduzimane mjere, poduzimali i dodatne zaštitne mjere. Nužna je, dakle, individualizacija u pristupu. **Dio sadržaja ŠPP odnosi se na mjere sekundarne prevencije.**

ŠPP ima deset djelatnih točaka i svaka škola je dužna, sukladno svojim specifičnostima i uzrastu učenika, izraditi svoj program i provoditi ga u koordinaciji s Ministarstvom prosvjete i športa. Te točke su slijedeće:

1. Osposobljavati sadašnje i buduće nastavnike i učitelje na način da unapređenjem i osuvremenjenjem pedagoškog rada i na druge načine postanu kreatori “**kvalitetne škole**”, “zdrave škole”, “škole bez neuspjeha”, škole prilagođene učenicima i njihovim najvažnijim potrebama u procesu odrastanja, škole koja prihvaća različitost, koja ohrabruje, snaži i njeguje samopoštovanje djece, **škole koja shvaća što je zapravo važno u živo-**

tu čovjeka, škole koju djeca vole i koju doživljavaju kao ugodan *milje* i izvor radosti, a ne kao mjesto frustracija, nepotrebnih opterećenja, poniženja, neuspjeha, nepravde... Za osuvremenjenje pedagoškog i obrazovnog rada odgovorna je politika (Ministarstvo prosvjete i športa). Stručni kadar škola mora prolaziti permanentnu izobrazbu uz rad kako bi se sukladno koncepciji unaprijedila briga za djecu i štitili njihovi interesi u procesu odrastanja.

2. **Afirmacija karijere uspješnog roditeljstva** je naslov druge točke. Bez dobre suradnje i povezanosti škole s roditeljima teško je ostvariti kvalitetnu brigu za djecu. Škola kontinuiranim odgojnim radom može mnogo učiniti u afirmaciji institucije braka i obitelji, može unaprijediti znanje i motivaciju roditelja o metodama odgoja djece, pomoći im da se bolje snalaze u rješavanju adolescentnih i drugih problema, te ih uputiti u mogućnosti davanja doprinosa smanjenju rizika uzimanja sredstava ovisnosti kao i mogućnostima ranog otkrivanja i intervencije ukoliko se to dogodi. U edukaciji roditelja na zahtjev škola, mogu sudjelovati i vanjski kompetentni stručnjaci.
3. Škola može i mora doprinositi boljoj organizaciji i provođenju **kvalitetnog i nerizičnog slobodnog vremena učenika**. Posebnu pozornost treba posvetiti uključivanju visoko rizične djece u izvanškolske sportske i druge aktivnosti kao alternativu za njihovo skretanje prema društvu u kojem se konzumira alkohol, duhan ili droga. I ovu točku programa škola provodi zajedno s drugim institucijama lokalne zajednice.
4. Kao sastavni dio *curriculuma*, škola mora omogućiti učenicima **specifično obrazovanje o svim relevantnim pitanjima u svezi pušenja duhana, pijenja alkohola i uzimanja droga**. Posebna se pozornost poklanja tumačenju **uzroka uzimanja droga (i drugih sredstava ovisnosti) i samog razvoja ovisnosti**, upućuje se učenike na sve **posljedice i rizike** koje zbog toga mogu imati na zdravstvenom, psihološkom, socijalnom, ekonomskom i etičkom planu. Ta specifična edukacija ima za cilj neutralizirati vrlo rašireni stav da je probati popušiti po koju cigaretu ili uzeti po koju dozu droge samo jedan gotovo nerizičan usputan doživljaj i nešto uobičajeno i "normalno" za mladog čovjeka koji želi što više spoznati i zabaviti se. Zato ponavljam još jednom ono što je već opisano u knjizi: Istraživanjima je potvrđeno da se ovisnost razvija kao samopodržavajući proces koji često počinje doista banalno, prvim eksperimentima, u situacijama u kojima

se mladi druže i zabavljaju i koje, u interesu zaštite mladih, odrasli teško mogu kontrolirati. Mlad čovjek jednostavno upamti to početno iskustvo, zapravo simptome intoksikacije mozga “otrovom”, kojeg smo u ovom slučaju nazvali drogom. Simptomi tog otrovanja mogu biti ugodni i neugodni. Ako su ugodni, potiču mladu i neiskusnu osobu, željnu osjećaja zadovoljstva, da ponovi to iskustvo. Na ponavljanje tog ponašanja istodobno djeluje i sredina drugih konzumenata i osobito sitnih *dealera*. Adolescent ne anticipira mogućí razvoj stvari. On zna da je droga štetna, da je grozno postati ovisnik i on to sebi ne želi. No, ako prevencijom nije pripremljen, ne povezuje svoje ponašanje s takvim mogućim ishodom zbog čega svoje početno uzimanje droge smatra bezopasnim, dobro kontroliranim, prolaznim ponašanjem. Mladi, ako nisu podučeni, ne znaju što se u samom mozgu događa, koje promjene na receptorima, kako se pod utjecajem droga remeti logika razmišljanja. Što osoba češće ponavlja eksperiment s drogom, to ponašanje mozak sve više racionalizira i opravdava. Vremenom se, postupno, frekvencija uzimanja droga povećava, osobi postaje “normalno” takvo ponašanje, ona niti ne primjećuje da uzima sve više i sve češće, da iskušava i sve teže droge, da sve više toga u životu podređuje tim iskustvima, sve dok se jednog dana ne dogodi neki incident, dok se stvar ne otkrije ili osoba spozna da je postala ovisna.

Da bi se opisani tijek stvari spriječio, najlakše je većini mladih pomoći da ne učine taj rizični prvi korak. **U fokusu edukacije nikako ne smije biti “priča” o drogama jer nisu one same po sebi problem. Problem je u ljudskom ponašanju, u odnosu čovjeka prema njima.** Konačno, droge u medicini mogu korisno poslužiti bolesnom čovjeku, biti lijek, dok su za zdravog otrovi. Zato i nije cilj Nacionalne strategije “borba protiv droga” već borba ZA, za zdrav i osmišljen život u kojem iluzija zadovoljstva koja se javlja kao simptom intoksikacije mozga drogom djeci i mladima neće biti potrebna. Provođenje ove točke ŠPP mora postati integralni dio školskog curriculumuma.

5. Kroz točku nazvanu “**Učenje socijalnih vještina**”, posebnim pedagoškim postupkom (kroz radionice) mladi se unaprijed osposobljavaju za nalaženje kvalitetnog odgovora i alternative za mnoge tipične motive, situacije i razloge zbog kojih se započinje s uzimanjem sredstava. Tu se posebna pozornost posvećuje učenju mladih vještini prihvatljivog samopotvrđivanja, komunikacije, zdrave zabave, rješavanju problema i kriznih

situacija, njegovanju samopoštovanja, odupiranju negativnim utjecajima vršnjaka, modnih trendova, medija... I ovu točku u najvećoj mjeri provodi posebno osposobljen stručni kadar škola a mogu sudjelovati i drugi dostupni, dobro educirani vanjski stručnjaci.

6. Za visoko rizičnu djecu (koju treba promatranjem i uporabom psihosocijalnih indikatora otkrivati u svakom razredu), što ranije treba početi provoditi **Diskretni, personalni zaštitni postupak**. Radi se o specifičnom pedagoškom pristupu kojim se na diskretan način ohrabruje, motivira i gradi samopouzdanje i samopoštovanje preosjetljive i teže prilagodljive djece koja su bilo radi psihobiološke dispozicije ili bilo kojeg drugog dodatnog razloga (najčešće zbog teže obiteljske patologije ili disfunkcionalnosti odgoja u odnosu na individualne i specifične potrebe ili u odnosu na dob djeteta, posebno ugrožena. Ovu točku tijekom odgojno-obrazovnog rada u razredu neposredno provode učitelji, nastavnici i osobito razrednici.
7. Za učenike koji su postali “problem” preporuča se tehnika **Razred kao terapijska zajednica**. Ta tehnika omogućava korištenje ogromnih potencijala učenika u razredu za pomoć onim pojedincima kojima prijete opasnost od isključenja i koji svojim ponašanjem ugrožavaju ostale. Tim postupkom mladi uče pomagati osobama u problemu što pomaže i njima da se lakše nose s vlastitim izazovima. Taj postupak pridonosi i smanjenju broja učenika koji se isključuju ili sami napuštaju školu zbog uzimanja droga. Poznato je da odvajanje od zdravog, normalnog okruženja ubrzava propadanje u problematičnom okruženju. Ovu tehniku trebaju koristiti razrednici i stručni suradnici same škole.
8. Škola mora pridonositi poboljšanju **mjera sekundarne prevencije ovisnosti** unapređenjem mjera ranog otkrivanja konzumenata, trgovanja i raspačavanja droga u školi (i blizini škole), te u suradnji s obiteljima, vanjskim stručnjacima (osobito onima u centrima za sprječavanje i izvanbolničko liječenje ovisnosti i školskom preventivnom medicinom) osiguravati dijagnostiku i nakon toga kvalitetnu intervenciju i pomoć u tretmanu učenika konzumenata droga i ovisnika. Dobrom u neposrednom suradnjom škole i lokalne policije mnogo se može učiniti da se ta institucija i njeno neposredno okruženje zaštiti od dostupnosti droga.
9. Škola je dužna poduzimati mjere kojima se sprječava unutar njenog prostora, u dvorištu kao i u blizini, ilegalna distribucija droga. To se postiže prvenstveno

kroz osiguranje stalne **suradnje s institucijama u zajednici koje su dužne osigurati adekvatnu zaštitu, pomoć i nadzor nad učenicima (uglavnom tinejdžerima) počiniteljima kaznenih djela kao i za one koje su “morali” isključiti** ili koji su samovoljno prekinuli školovanje a spadaju u visoko rizičnu kategoriju.

10. Škola mora osigurati **stalnu edukaciju svojih djelatnika kako bi oni što kvalitetnije provodili, unapređivali i kontinuirano evaluirali ŠPP** (putem anketa, istraživanja) kao važnu sastavnicu globalne nacionalne strategije koja se koordinirano provodi na području čitave države. U okviru ove točke posebno se vodi računa o upoznavanju stručnjaka školskog sustava s mogućnostima i načinima suradnje škole s drugim institucijama u zajednici, u rješavanju brojnih pitanja u svezi droga. Osobito je važno da županijski koordinatori ŠPP-a kao i voditelji ŠPP-a svake škole dobro upoznaju sve elemente ŠPP-a (kako bi bili edukatori drugima), kao i globalnu Nacionalnu strategiju unutar koje je ŠPP vrlo važan i neodvojiv dio.

Kvalitetno i kontinuirano provođenje ŠPP može znatno (i preko 30%) pridonijeti smanjenju konzumacije droga i odgoditi eventualno eksperimentiranje za koju godinu kasnije. Jer, što se ranije započne s uzimanjem, teže su posljedice po psihosocijalni razvoj adolescenata. Što je manje konzumenata i ovisnika među srednjoškolcima, to će ih biti manje među studentima, vojnicima, radnicima itd. Taj program, djelujući odgojno, odvraća učenike od kršenja zakona, čime se među mladima reducira nudoenje i preprodaja droga i smanjuje broj budućih kriminalaca.

Doktrinarna osnova pojedinih elemenata Školskog preventivnog programa

U prevenciji zlorabe sredstava ovisnosti školu treba promatrati kao organizacijsku jedinicu lokalne zajednice prednost koje je što, uz djecu, može okupiti roditelje i stručnjake mnogih društvenih ustanova i organizacija koji na razne načine sudjeluju u provedbi određenih dijelova programa. Temeljni je cilj Školskog preventivnog programa je **smanjiti zanimanje mladih za uzimanje sredstava ovisnosti**. U ispunjenju toga cilja škola organizira i provodi niz nespecifičnih i specifičnih mjera za sve učenike, a dodatne mjere putem **diskretnog zaštitnog postupka** provode se za dio učenika za koje smatramo da su pod znatno većim rizikom skretanja prema uporabi droga. Posebne programske aktivnosti usmjerene su što ranijem otkrivanju

uzimatelja droge kako bi se na vrijeme poduzela odgovarajuća “terapijska intervencija” (mjere sekundarne prevencije).

Već je rečeno da će škola biti to više u funkciji smanjenja zanimanja mladih za uzimanje droga što će više svojim pristupom mladima poboljšavati kvalitetu njihova života. Škola koja previše zahtijeva, ograničuje i očekuje, škola u kojoj su mladi, kao objekti, stavljeni na jednu, a njihovi nastavnici na drugu stranu, frustrira i mnogoj djeci pogoršava kvalitetu života, potičući ih kroz školski neuspjeh na “skretanje” u “loše i rizično” društvo. Djeca bi se trebala veseliti odlasku u školu. Jednako pravo da se u školi dobro osjećaju trebali bi imati i osobito nadareni, i prosječni, i učenici smanjenih sposobnosti. Djeca su različita i poštujući tu činjenicu, primjenjujući individualizaciju u pristupu, nastavnici im se moraju prilagođavati. Organizacijom izvanškolskih (rekreacijskih) aktivnosti u slobodno vrijeme učenika, također se može znatno poboljšati kvaliteta života učenika.

Zašto je nužan individui prilagođen pristup u planiranju, organiziranju i provedbi odgojno-obrazovnog rada? Ako je sastav učenika heterogen i prema izvornim sposobnostima i prema pobudama za svladavanje ponuđenog školskog programa, onda je logično da se djeci (roditeljima) omogući izbor nekoliko ponuđenih programa koji će se razlikovati po obuhvatnosti i težini. **Obvezni dio obrazovnog programa, naime, trebao bi biti znatno smanjen i sadržajno promijenjen (prilagođen stvarnim životnim potrebama), kako bi se dobilo vremena za odgojni rad.** Uz to bi učenicima, ovisno o njihovim željama i potrebama, valjalo omogućiti dodatni, ali obvezatan, izbor još jednoga dijela programa (predmeta), te, na kraju, i neobvezni izbor dodatnih programa (predmeta) sukladno sklonostima, mogućnostima i potrebama i učenika i društva.

Znanje i osposobljavanje za budući posao veoma je važno, ali za postizanje tog cilja ne bi se smjela žrtvovati životna radost, psihička ravnoteža i zdravlje djece. Znanje se “namnožilo” i ogromno je. Nemoguće je i nepotrebno sve to učiti. Svaki pokušaj u tom smislu ići će nauštrb zadovoljavanja drugih potreba mladog čovjeka u procesu odrastanja što će uzrokovati frustracije i smanjivati životnu radost. **“Voljeti živjeti” je pretpostavka naše unutarne motivacije da čuvamo zdravlje i izbjegavamo nepotrebne rizike, kako bi što duže živjeli, onaj koji se u životu osjeća radosno lakše zaključuje da život ima smisao.** Konačno, ako već ne možemo sve znati i držati u pamćenju, učinimo da mladi osjete zadovoljstvo u stjecanju znanja i da doista i saznaju i ono što je njima važno za život. To, međutim, neće biti moguće ako ih ne uvjeri-

mo da je to što mi tražimo od njih doista važno. Konačno, kada je riječ o znanju, je li važnije znati koliko pari spolnih žlijezda ima gusjenica i gdje se nalaze cjevčice za izlučivanje kod klještara (krpelja) ili na koji način *ecstasy* razara aksone i dendrite serotonergičnih neurona u mozgu tinejdžera koji tu drogu kozumira?

Kakva bi škola poboljšavala kvalitetu življenja učenika?

Uzevši u obzir trend u svijetu, prema kojem ustanova braka i tradicionalne obitelji sve više gubi na cijeni, postavlja se pitanje kako udovoljiti potrebama onih koje smo donijeli na svijet i koji bez pomoći drugih ne mogu odrasti u samostalne, zadovoljne i društvu korisne osobe. Što je obitelj insuficijentnija u odgoju i disfunkcionalnija u izvršavanju svoje temeljne uloge i u svojoj organizaciji, to je uloga škole u društvu složenija i važnija. Kako da škola svojim pristupom djeci poboljša ukupnu kvalitetu života mladih?

Bez opće preobrazbe odgojno-obrazovnog rada, uz današnji stereotip (koji će još godinama podržavati dio postojećeg sastava nastavnika) nije moguće uvesti novi pristup odgoju i izobrazbi koji bi uistinu bio u funkciji osposobljavanja mladih za vještinu prilagođenog, zdravog, te etički i ekološki prihvatljiva načina ponašanja i življenja. Da bi se to postiglo, djeca bi trebala – sa svim svojim različitostima – u tom okruženju osjećati ugodu u druženju, stjecanju znanja, iskustava i životnih vještina. Škola bi, dakle, morala biti dovoljno široka da prihvati tu svekoliku različitost, a ne da previše kruto inzistira na tome da se djeca njoj i njenim prekruto i preusko postavljenim “okvirima” prilagođavaju. Škola bi morala biti mjesto na kojemu bi se odvijao stalan proces ispravljanja onih aspekata ponašanja pojedinaca koji bi im kasnije u životu otežavali prihvaćanje stvarnosti i društvenih normi i unutar toga prihvatljivu društvenu prilagodbu. Škola bi trebala biti mjestom gdje bi djeca koja nisu osjećala radost življenja u obitelji i u kojih su roditelji u odgojnom postupku učinili previše pogrešaka, osjećala radost zbog činjenice da su prihvaćena i da ih ipak netko razumije i uvažava.

Odgojni rad, kao i obrazovni, nije moguće uspješno provoditi bez jasno postavljenih ciljeva i doktrine za provedbu. Jedan uprosjećujući, jednosmjernom komunikacijom nametnut, neosoban tip odgojno-obrazovnog rada, ne samo da može ograničiti dosege nadarenih, nego će i u onih s većim potrebama, umjesto pomoći u osposobljavanju za život, samo ubrzati proces socijalnoga propadanja. Škola bi, dakle, morala biti osposobljena unutar razrednih

zajednica prepoznati one pojedince koji trebaju znatno više razumijevanja i zaštite. Ako društvo u njih želi smanjiti rizik prihvaćanja ili razvijanja neprilagođenog, neprihvatljivog ili bolesnog (ovisničkog) načina ponašanja, mora im pomoći. Današnja škola takvu djecu uglavnom ne prepoznaje ili ne prepoznaje na vrijeme, niti se ta djeca osjećaju prepoznatima ili prihvaćenima.

Škola mora uvažavati činjenicu da su djeca kod kuće odgajana liberalnije, da ih se više uvažava, da imaju pravo na svoje JA, dakle mora slijediti trendove promjena u društvu općenito. Promjenom postupaka odgojnog rada, bez izazivanja otpora mladih, valja ih znati privući i u zajedničkom radu održati kontrolu i granice. **Ako je tolerantnost škole za različitost u ponašanju učenika premala, tada će djeca problematičnoga ponašanja brzo doći u sukob s nastavnicima. Ukoliko je kvaliteta intervencija u takvim slučajevima slaba, uz prenaplašenu primjenu represije, škola svojim stavom uglavnom ubrzava skretanje takvih pojedinaca prema ulici. Koncept "čista škola – zagađena ulica" vrlo je opasan za društvenu zajednicu.**

Kvalitetan odgojni rad nemoguće je provoditi bez kvalitetne dvosmjerne komunikacije i stalne interakcije učenik-odgojitelj. Nastavnik bi primjenom *feed-back* mehanizma trebao propitkivati kvalitetu vlastitog rada i time stjecati uvid u to kako njega kao čovjeka i kao nastavnika, djeca uistinu doživljavaju. Bez toga mehanizma, odgojitelj koji učenike nastoji zadržavati u položaju objekta, isključuje sebe iz odgojnoga postupka, pri čemu "on radi što i kako hoće, a djeca moraju onako kako on zahtijeva". Dužnost je odgojitelja stalno unaprjeđivati samog sebe, "raditi na sebi", usavršavati se, naučiti doživljavati zadovoljstvo u poslu što ga obavlja (neovisno o tome je li ga društvo odgovarajuće nagradilo), a djeca će ga, ako uspije naći pravi način, svojim mehanizmima poticati da ustraje i da radi bez unutarnjeg otpora i još kvalitetnije. Takve nastavnike učenici mogu prihvaćati i kao objekte za identifikaciju.

Škola mora biti otvorena za komunikaciju s drugim društvenim sustavima i ustanovama i osobito s roditeljima, kako bi u suradničkom odnosu mogla što uspješnije skrbiti o djeci, a među ostalim čuvati i unaprjeđivati njihovo tjelesno i duševno zdravlje. Posebnom metodikom škola mora poticati roditelje na suradnju. Stručni suradnici škole i svi nastavnici moraju, primjenjujući razrađenu psihosocijalnu dijagnostiku, upoznati kvalitetu i funkcionalnost učenikove obitelji, kako bi se onima kojima je potrebno osiguralo provedbu posebnih diskretnih i drugih programa zaštite.

U stvaranju doktrine za provedbu odgojnog rada u školi, valja preispitati rezultate odgojnih koncepata što su provedeni ili ih se provodi u razvijenijem i naprednijem dijelu svijeta. Pritom se mogu postaviti brojna pitanja. Jedno od njih je treba li, koliko i kako njegovati individualno natjecanje učenika u razrednoj zajednici. Treba li sustavom nagrađivanja poticati učenika da mu osnovni cilj postane nadmašiti kolege i u ocjenama i u slobodnim aktivnostima? Je li dobro odgajati tako da se učenik mora veseliti lošijem rezultatu i neuspjehu svog kolege, jer je to preduvjet da bi on na rang-listi bio bolji? Zahvaljujući takvom modelu odgoja i obrazovanja, velik broj prosječne ili nenadarene djece i/ili djece koja nemaju kvalitetno življenje i podršku u obitelji, s vremenom se sve žešće opire i prkosi neodlaženjem u školu, gube zanimanje za učenje, ne mogu ispuniti očekivanja (roditelja, škole pa i samih sebe). Zbog toga se osjećaju neuspješnima, gube samopoštovanje, da bi sve to s vremenom utjecalo na kvalitetu njihovog ukupnog ponašanja i funkcioniranja i napokon ga preusmjerilo na drugi put – loši prema lošima. Možda bi bolji koncept bio **kvalitetna škola, škola bez neuspjeha, zdrava škola** ili, bar za početak, **razred bez neuspjeha** (umjesto osobnog, naglašavati natjecanje među razredima).

Osobno bi se natjecanje prije moglo opravdati postignućima na etičkom planu. Odgoj ima zadaću poticati učenike na stvaranje i održavanje kvalitetnijih međuljudskih odnosa i prijateljstva. Prirodna nadarenost nužna je ako učenik želi dostići prosjek ocjena 5.0, i takvih je malo, a i zbog genetske predispozicije mnogi imaju slabije šanse za uspjeh. No, djeca u najvećem broju mogu postati dobrim i marljivim ljudima, dobrim prijateljima i za takva nastojanja treba ih svakako nagraditi pohvalom. Kao što zahvaljujući lošem odgojnom pristupu može i vrlo inteligentan, prirodno sposoban pojedinac postati po društvo štetan i opasan čovjek, tako se zahvaljujući kvalitetnom odgojnom pristupu u najvećeg dijela mladih vrlo različitih izvornih sposobnosti i uvjeta življenja, može natjecanjem i pohvalom za dostignuća na etičkom planu, izgraditi osjećaj zadovoljstva sobom (samopoštovanje). Uspješnim odgojem što većega broja takvih pojedinaca znatno bi se poboljšalo kvalitetu života ljudi općenito.

Dok je do danas naša škola više nastojala, ma koliko to bilo suprotno željama mladih, učenike prilagoditi sebi, **škola sutrašnjice će se u nas morati više prilagođivati interesima i potrebama naše djece sa svim njihovim ponekad teško shvatljivim različitostima.** To će biti škola osposobljavanja za život, za važne socijalne uloge i vještine, a manje će opterećivati učenike primoravanjem da

pamte gomilu informacija za koje ni nastavnici ponekad ne znaju čemu i kome služe. Takva škola može znatno poboljšati kvalitetu života mladih i time umanjiti njihovo zanimanje za uporabu sredstava ovisnosti.

Školski preventivni program sastoji se od niza nespecifičnih i vrlo specifičnih programskih aktivnosti. Pri stvaranju školskih preventivnih programa mora se voditi računa o tome da je školska populacija veoma heterogena. Jednom učeniku prenesena poruka prema sadržaju i obliku može biti korisnom, a drugoga može izazvati nepoželjan učinak, može biti kontraproduktivna. Ako pokušamo učenike razvrstati u neke **podkategorije u odnosu na rizik skretanja prema uzimanju ilegalnih droga** (ili vrlo ranom uzimanju alkohola i duhana), onda bi se najveći broj djece moglo svrstati u kategoriju najmanjeg rizika: to su tzv. **lako odgojiva djeca**, koja zahvaljujući funkcionalnom obiteljskom životu i odgoju i svim povoljnim psihološkim i biološkim osobinama, nemaju teškoća u socijalizaciji. To su odgovorna, poslušna i zadovoljna djeca, koja se lako prilagođavaju i koja su motivirana za ispunjavanje obveza. Ta se djeca ne opiru prihvaćanju društvenih normi i poželjnih (pozitivnih) stavova. Pritom ih ne treba mnogo uvjeravati, ali ih za takvo ponašanje treba stalno ohrabrivati i pohvaljivati.

Rizične obitelji i rizična djeca trebaju dodatnu zaštitu

U više od 20 godina istraživanja kojima je bio cilj poboljšati prevenciju ovisnosti, Nacionalni institut za istraživanje zlouporabe droga SAD (NIDA, B. Cire, 2002.) je ustanovila važne principe za preventivne programe unutar obitelji, škole i zajednice. Preventivni programi bi trebali osnaživati zaštitne čimbenike i smanjivati utjecaj rizičnih čimbenika. Zaštitni su čimbenici povezani sa smanjenom mogućnosti uporabe droga dok bi rizični čimbenici bili oni koji uporabu droge čine vjerojatnom. Istraživanje je pokazalo da navedeni čimbenici utječu i na druge oblike neprihvatljivog ponašanja poput nasilja kod mladih, mladenačke delikvencije, prekida školovanja, rizičnog seksualnog ponašanja i maloljetničke trudnoće:

Zaštitni čimbenici:

- Čvrste i pozitivne obiteljske veze
- Nadzor roditelja nad aktivnostima njihove djece i njihovih vršnjaka
- Jasna pravila ponašanja koja se dosljedno provode unutar obitelji
- Uključenost roditelja u život njihove djece

- Uspjeh u školovanju; čvrste veze s institucijama poput školskih i vjerskih organizacija
- Usvajanje (prihvatanje) ustaljenih normi o uporabi droge

Rizični čimbenici:

- Kaotična obiteljska okolina, posebno takva u kojoj roditelji zlorabe drogu ili boluju od duševnih bolesti
- Neučinkovito roditeljstvo, posebice s djecom teške naravi ili s poremećajima u ponašanju
- Nedostatak veza roditelj-dijete i nedostatak odgoja
- Neprikladno, povučeno ili agresivno ponašanje u razredu
- Neuspjeh u školovanju
- Loše sposobnosti (vještine) snalaženja u društvu
- Druženje s vršnjacima koji su skloni devijantnom ponašanju i opažanje odobravanja uporabe droge unutar obitelji, posla, škole, vršnjaka i zajednice

Upravo ovo navedeno samo potvrđuje rezultate istraživanja hrvatskih stručnjaka koji su u programima prevencije naglašavali važnost obitelji. Čak što više, obitelj je definirana kao prvi stup prevencije ovisnosti u društvu općenito.

Škola o obitelji djece treba mnogo znati. Bez toga nije moguće razumjeti učenike, shvaćati i ispravno tumačiti njihovo ponašanje i reakcije što je neophodno ako im uistinu želimo pomoći. Ako je obitelj cjelovita i roditelji brinu za svoju djecu, to danas, kada su utjecaji okruženja i dostupnost droga veliki, nije dovoljno. Treba puno znanja, roditeljske vještine, mudrosti i prilagođenog odgojnog pristupa da bi bili sigurni da će dijete odrasti u zdravu, samostalnu, zadovoljnu i odgovornu osobu. Istraživanja su potvrdila da se najbolji rezultati postižu autoritativnim odgojem u obitelji u kojoj je odnos roditelja i djece utemeljen na bezuvjetnoj ljubavi. Dakle, u čitavoj ovoj priči najvažnije su dvije stvari da bi uspjela i treća: izboriti se da vas djeca istinski vole i poštuju i da prihvataju vaš nadzor, kontrolu i ograničenja koja im, primjereno njihovoj dobi postavljate u procesu odrastanja i osamostaljenja. Ovdje ću u najkraćim crtama, temeljem višegodišnjeg iskustva opisati neka obilježja rizičnijih obitelji, njihovih odgojnih pogrešaka i unutar njih mladih koji su pod višim rizikom skretanja prema zlorabi droga.

Disfunkcionalnost odgoja može se promatrati ili biti posljedica:

- Neprilagođenog (krivog) odgojnog pristupa u odnosu na individualne ili specifične potrebe pojedinog "normalnog" djeteta.
- Neprilagođenog (nestručnog) odgojnog pristupa kod djece koja su rizična i teško odgojiva radi "teške" naravi

- Neadekvatnog odgojnog pristupa i neprilagođavanja odgoja u odnosu na dob djeteta
- Izostanka bilo kakvog odgoja ili radi života djece u razorenoj ili teško "oboljeloj" obitelji
- Disfunkcionalnosti obiteljskog sustava radi poremećene interpersonalne dinamike roditelja i/ili drugih odraslih članova domaćinstva

Obitelji koje prezaštitnički odgajaju djecu možemo podijeliti u dvije podkategorije. Na one koji gotovo patološki strepe nad djecom i sve čine za njih i umjesto njih i one u kojima se djecu opterećuje prejakom kontrolom i neprimjerenim zahtjevima. Kod ovih prvih spomenutih, roditelji su gotovo bolesno emocionalno vezani za njih, posesivnom i hiperprotektivnom ljubavi nastoje s njima održati odnos patološke simbioze. Djeca ništa ne moraju, jer će oni za njih sve učiniti. Roditelji (ili možda samo jedan od njih) su stalno u paničnom strahu da će im se nešto dogoditi. Ako su slučajno bolesni, reakcije su im pretjerane. To omogućava djeci da od malena stvore nerealnu sliku o sebi i roditeljima koji postaju instrumenti za ispunjavanje njihovih želja. Taj tip roditelja ne uspostavlja kontrolu nad procesom odrastanja svoje djece. Ona su ta koja mogu diktirati stvari. Jednostavno rečeno takva djeca u obitelji nisu naučena redu, radu i odgovornosti, poštivanju autoriteta i kod kojih nije usađen mehanizam da nagrada (pohvala, ugoda) slijedi nakon što izvrše neku obavezu a ne odmah i bez odlaganja, čim nešto zažele. Unatoč dobre inteligencije, rezultati u učenju (to više što su bliže adolescenciji) sve su slabiji. Ukoliko "projekt održanja patološke simbioze" nije bio uspješan, tu kategoriju djece roditelji ne uspiju držati pod kontrolom početkom adolescencije pa se osamostaljenje događa prebrzo i nekvalitetno (pseudoindividuacija). Reakcije roditelja na zahtjeve takvih tinejdžera za slobodom i izlascima su pretjerane, oni su u panici i stalnom strahu što djecu dodatno opterećuje i što je uzrokom da ona svoje roditelje sve manje i manje poštuju. Nakon faze otvorenih konfrontacija, kada majka obično plače pokušavajući probuditi u djetetu osjećaj krivnje i odgovornosti, komunikacija se posve prekida.

Druga podkategorija, "uspješno" hiperprotektivno i **autoritarno** odgajane djece, preopterećena je prejakom stegom, visokim očekivanjima od strane roditelja i njihovim stalnim strahom da će im se nešto dogoditi. Ljubav se otvoreno ne pokazuje (ili je nema), a glavni usmjerivač poželjnih ponašanja je strah od kazne ili drugih neugodnih reakcija roditelja ukoliko djeca ne ispune njihova očekivanja ili kada čine pogreške. Autoritarni roditelj u komunikaciji s djetetom stalno dokazuje svoju moć. To

djecu čini nesigurnom, preplašenom i nesretnom. Njihovo odrastanje i osamostaljivanje početkom adolescencije je otežano, jer se roditelji svojim autoritetom suprotstavljaju njihovim potrebama za slobodom i neovisnosti. Do početka adolescencije, ta su djeca tiha u svojim zahtjevima i ne opiru se roditeljskom autoritetu duže od većine ostalih tinejdžera. Jasno je da se kod dijela obitelji toga tipa djeca prilagode na situaciju i ne reaguju. No dio njih počinje pružati otpor. To konačno rezultira konfliktima, prekidom komunikacije i kidanjem emocionalnih veza. Radi zakašnjele i otežane separacije, ta djeca imaju manje životnih vještina, manje samopouzdanja i osjećaju se inferiorno u odnosu na vršnjake. Nakon što se produbi sukob u obitelji, prekida se komunikacija a u obitelji događa polarizacija; djeca (tinejdžeri) na jednoj a roditelji na drugoj strani. Adolescent frustriran, na silu pokušava osvojiti slobodu, obzirom da više nema komunikacije s roditeljima, nema niti nadzora procesa separacije. Nedostatak obiteljske potpore takvi tinejdžeri kompenziraju čvršćim vezanjem za vršnjačke skupine pod čiji utjecaj lako potpadaju jer im je prihvaćanje od strane prijatelja jedna od najvažnijih stvari u životu. O tome kako se ponaša društvo u koje su “upali”, ovisiti će i oblikovanje njihovog stila ponašanja.

Treća podkategorija proizlazi iz obitelji u kojoj roditelji, **liberalnih** nazora, ambiciozni, uspješni u profesionalnoj karijeri, emocionalno mogu biti topli ali i suviše odsutni i manje vezani za obitelj. Djeci je omogućena velika autonomija. Djeca mogu biti također ambiciozna, širokih interesa i uspješni učenici. Početkom adolescencije, upravo njihove dobre ocjene postaju najvažnija potvrda da je s njima sve u redu i roditelji ne postavljaju previše pitanja kada počinju zahtjevi za izlascima. Izlaziti počinju u nešto ranijoj dobi od prosjeka većine. Puno slobode, slab nadzor, dobar džeparac, malo životno iskustvo i kriva procjena mogućnosti samokontrole ubrzava njihovu separaciju i izloženost nepovoljnim vanjskim utjecajima kada se druže i zabavljaju. Iz te podkategorije posebno su rizični tinejdžeri koji vrlo rano izražavaju pozitivan i tolerantan stav prema pušenju marihuane i općenito pokazuju sklonost subkulturnim i nekonformističkim obrascima ponašanja. Ti mladi mogu i nekoliko godina neopazice na zabavama konzumirati droge (marihuana, ecstasy, speed...) a neuredan i nezdrav život hedonističkog tipa uzrokuje vidljive posljedice koncem srednje škole. Tada počinju pušati, ambicioznost im opada, na fakultetu, ako se upišu, ne napreduju. Neki roditelji ako i saznaju da im je dijete konzumiralo “travu”, to ponašanje prešutno toleriraju.

Kada konačno saznaju pravu istinu, dugo im treba da shvate pravu dimenziju problema.

Kada već navodim osnovne karakteristike cjelovitih i naoko sređenih obitelji koje povećavaju rizičnost ponašanja djece radi neispravnog odgojnog pristupa i često prevelike neusklađenosti stavova oca i majke, uvijek treba imati na umu da je prikrivena ali teška disfunkcionalnost braka a time i same obitelji ipak najčešći uzrok ukupno uzevši neugodne klime unutar obitelji, poremećenih komunikacija u svim smjerovima i slabljenja veza roditelja i djece. To dovodi do njihovog udaljavanja od obitelji a time i nekontroliranog odrastanja i osamostaljenja u adolescentnoj dobi. **Za odrastanje djece također je vrlo rizično ako su roditelji u emocionalnom smislu indiferentni prema njima.**

Istraživanja su pokazala da je u obiteljima ovisnika, kada je riječ o ocu, češći problem radi njegove odsutnosti, ne angažiranja, ne uspostavljanju tople komunikacije s djecom ili je netolerantan, prenegao u reakcijama, preagresivan, dok je kod majki češći problem u njihovoj pretjeranoj vezanosti, posesivnosti, brizi, strahovima i bavljenju djecom na način koji otežava njihovo osamostaljenje.

Uz spomenuta temeljna obilježja rizičnih obitelji samo ću u kratkim crtama opisati neka obilježja rizičnije djece, djece, koju je općenito gledano teže odgajati. Istraživanja su pokazala da se kod oko 40% ovisnika dijagnosticira komorbiditetni poremećaj. Naznake za prisutnost te druge dijagnoze se vrlo rano mogu uočiti kroz ekspresiju ponašanja djeteta. Tu bi se moglo govoriti i nekoliko podtipova koji se u nizu crta mogu i preklapati. Za prva tri majke običavaju na pitanje “kakvo je bilo kao dijete?” odgovoriti “Bio je nemoguć”. No velika je razlika u ponašanju a time i razlogu radi kojeg je došlo do takve ocjene. Evo u najkraćim crtama opisa temeljnih karakteristika tih rizičnih kategorija:

- motorički hiperaktivna, druželjubiva i neobuzdano znatiželjna djeca. Roditelji ih radi toga često učlanjuju u športske klubove, što se nije pokazalo dobrim.
- djeca koja su vrlo naporna roditeljima radi stalnih i nekritičnih zahtjeva da im ispunjavaju neke želje, da se bave njima na način koji ona nameću. Svega se brzo zasite. Stalno je prisutno nastojanje da “kontroliraju” i upravljaju svojim roditeljima. Lako ih je povrijediti i naljutiti. Istovremeno im je teško odrediti granice, pokazuju neposluš, nepoštivanje roditeljskog autoriteta.
- Djeca koja vrlo rano pokazuju poremećaj u ophođenju praćen nepoštivanjem uobičajenih normi, teže ih je disciplinirati, mogu biti agresivnija, sklonija nepotrebnom

laganju, sitnim krađama, emocionalno neosjetljivija prema drugima.

- Djeca značajno osjetljivija na poremećaj interpersonalnih odnosa, zatvorenija, povučena u sebe, imaju osjećaj da ne ispunjavaju očekivanja drugih, nesigurnija, preplašenija, stalno osjećaju neku krivnju, mogu se češće žaliti "da im nije dobro", slabije su raspoložena, rano postavljaju u prvi plan smisao života (naznake razvoja depresivnog ili anksioznog poremećaja).
- Djeca koju okolina opisuje čudnom po ukupnom ponašanju, reagiranju i razmišljanju. Obično su izoliranija, s manjim brojem prijatelja, često nepovjerljiva prema drugima, mogu imati čudne ideje, strahove ili u društvu vršnjaka krajnje neprilagođeno reagirati. Pred pubertet, mogu se početi povlačiti u sebe. To sve mogu biti znaci razvoja osobnosti graničnog tipa ili psihotičnog poremećaja.

Ukupnu populaciju ostale rizične djece pred početkom adolescencije karakterizira **nesklonost konformizmu**. Stav prema marihuani im je vrlo pozitivan, droge ih općenito više zanimaju od njihovih vršnjaka i mišljenja su da im se ništa neće dogoditi ako ih probaju. Češće se žale na osjećaj dosade, depresivniji su i nesigurniji od ostalih. Sve u svemu nezadovoljniji su drugima i svijetom što ih okružuje, ne nalaze lako smisao u načinu života odraslih, **neodgovorniji su prema izvršavanju obaveza, skloniji riziku, više teže zabavi, izlascima, životu od "danas do sutra", rano počinju pušiti cigarete, skloniji su izostancima s nastave i vole se družiti s nešto starijim vršnjacima rizičnog ponašanja.**

Spomenute rizične kategorije djece (koja će kasnije postati ovisnici) znatno češće žive u disfunkcionalnim obiteljima, u kojima roditelj(i) nisu našli pravi način u prilagodbi odgoja njihovim osobitim potrebama. Ponekad su roditelji (osobito očevi) ljudi takvih osobina i ponašanja da svojoj prezahtjevnoj djeci nisu mogli poslužiti kao model za poistovjećivanje. Slab i nedefiniran odnos s ocem, s kojim dijete samo površno komunicira i prenatravan (kompenzatorni) angažman hiperprotektivnih majki najčešće se susreće u obitelji ovisnika. Ima i obrnutih slučajeva, ali su mnogo rjeđi. Rizičnijoj djeci nije jednostavno određivati granice do kojih mogu ići u svojim zahtjevima i ponašanju i nije ih lako držati pod kontrolom niti u obitelji a niti u školi u vrijeme tinejdžerskih godina. Ona ne prihvaćaju olako stavove odgojitelja, sklonija su neposlušnosti, pa ih se smatra teže odgojivom djecom. Manji dio nastavnika u njima vidi zanimljive mlade ljude koje treba razumjeti i kojima se treba prilagoditi, dok je veći broj nastavni-

ka s njima u sukobu naprosto zato što ti učenici (bez argumenata) ne uvažavaju olako njihov autoritet, što povređuje njihovu samoljubivost. Oni će istjerivati pravdu i kad je više nego očito da će zbog toga imati štetu. Kada započnu s iskušavanjem droge, negativna obilježja njihovog ponašanja postaju sve izrazitija.

Pod najvećim rizikom su ona djeca (učenici) koja odrastaju u raspadnutim ili teško disfunkcionalnim obiteljima i koja vrlo rano pokazuju izrazite teškoće u prilagodbi i prihvaćanju društvenih normi. Ti učenici ranije pokazuju gubitak zanimanja za ispunjavanje školskih obveza i što su na tom polju neuspješniji, to će više težiti dokazivanju i samopotvrđivanju na društveno neprihvatljiv način (autoagresijom ili heteroagresijom, krađama, skitnjom, vrlo ranim pušenjem duhana ili pijenjem alkohola, seksualnim iskustvima, ekstremnim detaljima u stilu odijevanja i sl.). U suštini su zapravo **nezadovoljne, nesigurne i neuspješne osobe s niskim samopoštovanjem i nižim pragom tolerancije na frustracije.** Tu bi se moglo govoriti i o primarnom poremećaju osobnosti s naglašenim elementima asocijalnog ponašanja. Mnoga takva djeca potječu iz obitelji s teškim poremećajem odnosa ili razorenih obitelji u kojima nisu našla subjekte za poistovjećivanje (djeca ovisnika, alkoholičara, ili žive u domovima, ili su roditelji u kriminalu odnosno psihopatske osobe i sl.). Ta su djeca pod vrlo visokim rizikom, osobito kada žive u sredini u kojoj je razvijena ovisnička supkultura, a time i veća ponuda droga, da će rano početi s iskušavanjem ali i s preprodajom droga.

Već u prvim razredima osnovne škole moguće je djecu diferencirati prema opisanim kategorijama, dok se veći dio opisanih osobina počinje dosta jasnije primjećivati u pred-adolescentnom razdoblju. Djeca u tim trima kategorijama vrlo različito reagiraju na poruke svojih odgojitelja. Ako bismo, primjerice, prevenciju pušenja duhana provodili tako da djecu zaplašujemo, prikazivanjem svih mogućih strahotnih posljedica te navike (slike raka pluća, ljude s kani-lama larinksa, broj umrlih itd.), u nastojanju da im ogadimo i pomisao na cigaretu, takav ćemo privremeni učinak postići samo u djece četvrte opisane rizične kategorije i kod ostale, lako odgojive djece u kojih je rizik najmanji. One, međutim, visokorizične učenike iz prve tri opisane kategorije, zbog kojih se najviše i mora provoditi prevencija, takav će pristup čak potaknuti da se baš tim načinom koji je prikazan toliko opasnim, pokušaju samopotvrđivati.

Još je osjetljiviji pokušaj provedbe specifičnog odgoja i obrazovanja u vezi s ilegalnim drogama, ukoliko svojim pristupom ne želimo biti kontraproduktivni. **Događalo**

se, i događa, da nestručni i nekvalitetni programi samo bude zanimanje mladih za uzimanje droga. Kako bi nastavnici mogli dati očekivani doprinos u prevenciji ovisnosti, moraju se posebnim programima za to osposobiti.

Na što djelovati da bi prevencija bila kvalitetna

Istraživanja su pokazala da klasičnim, medicinskim pristupom, u kojem se djecu plašilo i previše im se pričalo o samim drogama i zdravstvenim posljedicama uzimanja droge, nisu postignuti nikakvi rezultati. U stvaranju koncepta prevencije, dakle, znatno je bolji pristup **poticati mlade na poželjno ponašanje zbog ljubavi i poštovanja prema...** (nekome, sebi, nečemu), **negoli zbog straha od...** (posljedica). U preventivnom radu s djecom i mladima valja stalno imati na umu porive i razloge radi kojih se oni odlučuju iskušavati pojedina sredstva ovisnosti, kako bismo im mi, njihovi odgojitelji, na prihvatljiv način mogli ponuditi nešto kvalitetnije i manje rizično dakle **alternativu**. Koji su to njihovi najčešći razlozi:

- ako je to želja za **samopotvrđivanjem**, onda ih valja učiti kako da tu potrebu zadovolje na neki prihvatljiv i nerizičan način te da izbjegavaju bilo koji bolestan, rizičan, nezakonit, smiješan, primitivan, skup ili glup način da se "prave važni" kao što je to npr. pušenje cigareta ili pijančevanje;
- ako je to radi **radoznalosti**, objasnimo im rizike i uvjerimo ih da je bolje rješenje živjeti bez nekih osobnih nepotrebnih iskustava, jer u životu nije dobro mnogo toga probati;
- ako je to zbog **pritiska vršnjaka** straha da će biti ismijani ili isključeni, treba im pokazati kako održati prijateljstvo i mjesto među vršnjacima ne popuštajući pritiscima, čime će samo još ojačati i potvrditi vlastiti JA (učenje socijalnih vještina);
- ako je to zbog životnih **problema**, valja im savjetom pomoći kako da se nose s njima i kako da ih rješavaju i pritom isticati da uzimanjem droge nismo riješili problem već smo stvorili još jedan više;
- ako je to zbog osjećaja nesigurnosti, manje vrijednosti i **niskog samopoštovanja** valja naći način da ih se ojača i uvjeri kako su vrijedni;
- ako je to zbog toga što su vrlo **neurotični ili depresivni**, valja ih potaknuti da se radije podvrgnu liječenju pod nadzorom stručnjaka nego da se upuste u samoliječenje uzimanjem droga;
- ako je to zato što se žele **zabaviti i uživati u životu**, покаžimo im kako će to činiti dugo, s malenim rizikom i

zdravo: najveći je užitak biti fizički i psihički uravnotežen i zdrav;

- ako je to zbog osjećaja da **život nema smisla**, pomozimo im da oblikuju **životnu filozofiju** koja neće biti tako pesimistična;
- ako je zbog **dosade**, naučimo ih kako da postanu kreativni i zdravo dinamični;
- ako je to zbog **neznanja**, recimo im istinu i snagom argumenata uvjerimo ih da se drogiranje, opijanje ili pušenje duhana ne isplati;
- ako je to dio **modnog trenda**, uvjerite ih da uzimanje droga i trendovi u glazbi i moda ne bi smjeli imati nikakve veze te da je to podvala marketinga kojemu je jedini i isključivi cilj zaraditi po svaku cijenu.

Mogli bismo nabrojiti još nekoliko sličnih argumenata, ako uistinu uvažavamo takav pristup mladima, primjenom kojih možemo biti djelotvorniji u provedbi prevencije. No nije jednostavno takav pristup ugraditi u današnji "šablonizirani" stereotip, prema kojemu se provodi nastava i gotovo se zaboravlja da je odgojni aspekt rada u odgojno-obrazovnim ustanovama (osobito u srednjim školama) suviše potisnut u stranu, pa radi preobimnog obrazovnog programa za nj nema dovoljno ni prostora, ni vremena, ni motiva, ni doktrine. A onda se svi čude kako su djeca sve neposlušnija i zločestija i kako je sve teže izdržati rad s njima!

Afirmacija karijere uspješnog roditeljstva

Što je bolja kvaliteta braka i obiteljskog života, djeca će lakše prihvaćati kontrolu u obitelji i manje će težiti zadovoljavanju vlastitih društvenih potreba na ulici. Atmosfera obiteljskog miljea bi trebala biti što ugodnija a obiteljske veze što kvalitetnije. Zato nije dobro da roditelji svojim frustracijama, nezadovoljstvom vlastitim životom i osjećajem da ono što rade i nema naročitog smisla negativno utječu na djecu, njihovu radost i poglede na život. Djetetu kojoj je lijepo u životu lakše je poticati na samozaštitu zdravlja i izbjegavanje rizika kao pretpostavku što dužeg i kvalitetnijeg života. Kvalitetan brak roditelja presudan je za sretno djetinjstvo djece. Dobar odnos tinejdžera i roditelja najbolja je garancija da dijete u situaciji kada samo odlučuje što će učiniti, neće prijeći dogovorene granice. Ono će radi osjećaja odgovornosti prema roditeljima koje voli i koji su zaslužili njegovo poštovanje svjesno izbjegavati ponašanja koja bi taj odnos mogla ugroziti. Kvalitetna ljubav roditelja prema svojim tinejdžerima, ljubav koja nije posesivna, već ljubav koja omogućava odrastanje i osa-

mostaljenje uz njihovu potporu i razumijevanje, najbolja je zaštita od uzimanja droga.

Vještinu kojom će roditelji odgajati djecu treba učiti kako bi odgojni pristup prilagođavali individualnim i vrlo specifičnim potrebama pojedinog djeteta. Provodeći odgoj roditelji griješe ako kod svoje djecu stvaraju utisak da je jedino i najvažnije mjerilo njihove vrijednosti, postignuće u obrazovanju, odnosno školski uspjeh. Jednako je važno pomoći im u njegovanju i razvoju drugih socijalnih uloga i vještina te ih ujedno pripremati za one što ih očekuju u budućnosti (uloga prijatelja, brata/sestre, rođaka, susjeda, partnera, budućeg roditelja). Samo uravnoteženim njegovanjem svih tih važnih uloga stvara se kreativna osobnost i dinamična svakodnevnica. U slučaju prolaznog zakazivanja u nekoj od važnih uloga, dobro obavljanje ostalih uloga pojedincu će omogućiti da očuva psihičku ravnotežu. Koliko djece pati, a koliko ih čak razmišlja o suicidu zbog školskog neuspjeha? Važno je roditeljima ukazivati da održavaju što kvalitetniju komunikaciju sa svojom djecom, da vode računa o njihovim emocionalnim i drugim potrebama. **Obiteljska kohezija i bliskost djece i roditelja pretpostavka su njihovog zdravog odrastanja i najbolja zaštita od skretanja prema rizičnom društvu i zloporabi droga.**

Škola je dužna pomoći roditeljima u traganju za najprihvatljivijim pristupom u odgajanju djece i postavljanju razumnih granica. Pritom se škola može osloniti i na usluge vanjskih stručnjaka. **Djeca su različita pa zbog toga odgojni pristup treba biti prilagođen njihovim posebnostima.** Postoje tehnike kojima se odgaja neposlušnu, prkosnu djecu i osobito nenasnosna djeca, čiji nemir, teškoće koncentracije i krajnja svojevoljnost mogu biti uzrokovane organskim poremećajima ili poremećajem cerebralne neurotransmitterske aktivnosti. Ako je moguće, primjerice jednoga tigra dresurom učiniti poslušnim, još je izvjesnije da se uz znatno manje napora može osposobiti za život i prilagođeno ponašanje i teško odgojivu djecu. Na žalost, pogrešnim izborom odgojne metode roditelji i drugi odgajatelji nerijetko zapravo sami stvaraju neodgojivu djecu.

Škola i predškolske ustanove trebaju sudjelovati u odgoju roditelja dok su još mladi (od samog polaska njihove djece u vrtić ili osnovnu školu) i dok njihovi brakovi još nisu eventualno zapali u krizu. Treba im tumačiti kakve će posljedice i patnje proživljavati njihova djeca poljulja li se stabilnost braka ili čak dođe do rastave. **Roditelje treba upozoravati na potrebu održavanja ravnoteže u ispunjenju njihovih važnih životnih uloga (roditelja, bračnog**

partnera, zaposlenika, prijatelja i sl.). Treba im naglašavati da se zbog posla i uspjeha u struci (materijalizma) ne isplati zapustiti ulogu roditelja. Način života i ponašanje roditelja morali bi biti takve prirode da se djeca mogu njima ponositi, te ih prihvaćati kao **objekte za poistovjećivanje**. Ako im je, međutim, ponašanje takvo da ih se djeca srame i moraju živjeti skrivajući neugodnu obiteljsku tajnu (roditelj alkoholičar, kriminalac, sklon kockanju, izvanbračnim seksualnim vezama ili psihopatsko ponašanje u obitelji, incest, duševna bolest, teški verbalni ili fizički sukobi, ljenčarenje, neurednost itd.), razvijat će osjećaj manje vrijednosti u odnosu na druge, zatvarat će se u sebe, izabirat će za druženje vršnjake sa sličnim problemima i u adolescenciji će se ranije i brže početi odvajati od svog doma i na žalost krenuti prema "ulici".

Roditeljima treba pomoć kako bi zajedno sa svojom djecom prevladali **separacijsku** a time i njihovu **adolescentnu krizu**. Treba ih upozoriti na važnost održavanja ravnoteže između potrebne kontrole i nadzora, te davanja podrške djeci u procesu psihosocijalnog odrastanja i osamostaljivanja koji traje nekoliko godina. Rizik skretanja prema uzimanju droga se povećava ako prerano, prenaplo i bez potrebnog nadzora omogućimo tinejdžerima previše slobode. Isto tako se rizik povećava ako ih nepotrebno suviše ometamo u procesu osamostaljivanja ograničavajući im izlaske i postavljajući im neargumentirane zabrane i ograničenja. Hiperprotektive majke s kojima tinejdžeri u nastojanju da se izbore za slobodu i izlaske počinju dolaziti u konflikte nisu same u stanju nositi se s tim problemom. **Kako bi se olakšalo odvajanje od posesivnih, odveć zaštitničkih majki, osobito valja poticati očeve na djelatniju ulogu u odgoju svoje djece**, uz razvijanje obostrano ugodne, prijateljske, dvosmjerne komunikacije. U odgoju sinova i razvoju njihovog muškog seksualnog identiteta važna je mogućnost identifikacije s roditeljem istog spola. Ako je otac odsutan a tinejdžer odbaci kontrolu majke, njegovo odrastanje je pod velikim rizikom. Češća odsutnost očeva nego majki uzrokom je češćih problema u svezi ovisnosti kod muške nego ženske djece. Uz to veća kontrola i ograničavanje izlazaka ženske djece izgleda da ipak pridonosi njihovoj boljoj zaštiti a time i manjem riziku stradanja od zloporabe droga.

Roditeljima treba ukazati na činjenicu da nikako nije dobro odgajati djecu na način da im nepotrebno stvaramo osjećaj krivnje, te da čekamo njihovu pogrešku ili neuspjeh, kako bismo se tek tada upleli ukorom ili kažnjavanjem. Djecu treba za svaki, pa i mali uspjeh, pohvaliti i time ohrabrivati da ustraju u kvalitetnom ispunjavanju svih

važnih životnih uloga. Jedino takav pristup pomaže djeci u njegovanju samopoštovanja. Djeca koja imaju pozitivnu sliku o sebi ne osjećaju pripadnost problematičnom i visoko rizičnom društvu vršnjaka pa će za prijatelje radije izabirati osobe koje se slično njima normalno i prihvatljivo ponašaju.

Posebno je važno roditeljima koji imaju djecu tinejdžerske dobi u pravo vrijeme i na pravi način dati informacije koje će im pomoći da što ranije postavljaju sumnju i da što prije otkriju moguće uzimanje droga. Na taj način ranije će se pokrenuti zaštitna (terapijska) intervencija, a ujedno izbjeći štetni i kontraproduktivni postupci. Po kojim znacima je moguće rano postaviti sumnju na uzimanje droga opisano je u posebnom poglavlju.

O svemu tome škola treba učiti roditelje. Prijenos tih znanja i vještina važniji je od mnogo toga na što se tijekom obrazovanja troši vrijeme i društvena sredstva. **Osposobljenost za samozaštitu zdravlja i usađena želja za dugim životom najvažnije je postignuće obiteljskog i školskog odgoja djece.**

Uloga sporta i drugih kreativnih aktivnosti

S obzirom da bi škola trebala biti otvoreni sustav, morala bi svoje sadržaje (dvorište i ostalo) otvoriti učenicima, organizirano i u njihovo slobodno vrijeme. **Budući da su druženje i igra izuzetno važni čimbenici održavanja psihofizičke ravnoteže djece te ujedno izvor njihove životne radosti, škola bi trebala, u suradnji s roditeljima i ostalim subjektima lokalne zajednice, organizirati što više sportskih i drugih kreativnih aktivnosti prilagođenih individualnim potrebama učenika.** Uz različite radionice, sekcije, nužno je što većem broju djece omogućiti masovno, rekreativno bavljenje različitim sportskim aktivnostima. Od sportova treba svakako dati prednost onima kojima se, uz malo sredstava, može omogućiti sudjelovanje što većem broju učenika (košarka, nogomet, rukomet i sl.). To su, napokon, sportovi koji po svojoj naravi odgovaraju mentalitetu mladih građana Hrvatske. Djeci bi trebalo što češće omogućiti sudjelovanje u organiziranim međurazrednim i međuškolskim turnirima u pojedinima sportskim disciplinama. *(Orijentacija prema profesionalnom vrhunskom sportu kroz intenzivni trening u sportskim klubovima, u koje se djeca uključuju i nekoliko godina prije puberteta, po svemu sudeći povećava rizik skretanja prema zlouporabi droga u vrijeme adolescencije).* Preporučljivo je, naravno, i organiziranje šahovskih turnira, natjecanja u igrama na računalima, a da ne naglašavamo važnost poti-

canja djece na bavljenje različitim umjetničkim aktivnostima (glazba, slikanje, kiparstvo, poezija, gluma itd.). Radom u različitim radionicama, u opremanju kojih bi svojim priložima sudjelovali roditelji, znatno bi se obogatilo društveni život djece, i utjecalo na smanjenje njihova zanimanja za različita neprihvatljiva i po zdravlje rizična ponašanja. Pri uključivanju djece u pojedine aktivnosti, osobito bi pozornost valjalo usmjeriti poticanju uključivanja problematične odnosno visokorizične djece uz snažnu podršku nastojanju da ustraju u tako organiziranom okruženju.

Razvijanje samopoštovanja kod učenika i učenje socijalnih vještina

Naš način ponašanja prema djeci i mladima ne smije ugrožavati njihovu osobnost. Valja im, naprotiv, pristupati s mnogo poštovanja, vještine i osjećaja, uvažavajući njihove vrlo različite naravi i specifične potrebe. Samo takvim odnosom, odrasli mogu zadobiti poštovanje mladih. Zna se da **djeca odbijaju prihvatiti savjete i odgojne mjere onih koje ne poštuju**. U svim navedenim točkama preventivnog školskog programa može se djeci pomoći u njegovanju samopoštovanja. Ukoliko se zna kolika je spremnost adolescenata olako popuštati pritiscima vršnjaka, zbog straha od mogućega odbacivanja ili ismijavanja, i kako često zbog samopotvrđivanja pred njima pokazuju sklonost visokorizičnim ponašanjima, onda provedba te programske točke posebno dobiva na važnosti. **Mlade treba učiti brojnim socijalnim vještinama kako bi se osposobili za odgovarajuće reagiranje u kritičnim situacijama i kako bi bili u stanju samopotvrđivati svoje JA upravo odbijanjem prihvaćanja npr. uporabe cigarete, alkohola ili neke druge droge**. Radom u malenim skupinama može se djecu potaknuti na razmišljanje, zauzimanje stava i donošenje odluke o tome što učiniti, npr. u situaciji kad im znanac, brat ili prijatelj ponudi drogu. Naravno da program **UČENJA SOCIJALNIH VJEŠTINA** treba uključiti mnogo toga: npr. vježbanje samokontrole, ustrajnosti, učenje načina pokazivanja osjećaja (drugom spolu, u obitelji), načina rješavanja problema, učiti ih kako razumjeti i izbjegavati nezrele mehanizme obrane osobnosti, učiti ih vještini komunikacije i odupiranju pritisku vršnjaka, učiti ih kako se zdravo zabavljati, prihvatljivo se samopotvrđivati, stvarati i održavati zdrave međuljudske odnose i još mnogo toga. Drugim riječima, treba ih učiti, poticati i odgajati da se zdravo i normalno ponašaju.

Diskretni osobni zaštitni programi

Ukoliko obitelj na bilo koji način zataji u odgoju djeteta, a dom postane nezadovoljavajućim okruženjem za život, i nakon što se raščlambom osobitih psihosocijalnih pokazatelja izdvoji dio visokorizičnih učenika, u svrhu prevencije neuspjeha u učenju i kasnijeg mogućeg skretanja prema uporabi sredstava ovisnosti, treba provoditi **diskretne osobne zaštitne programe**.

Škola bi trebala pratiti sva događanja u životu obitelji učenika kako bi se što prije zamijetilo djecu čiji je život opterećen teškim problemima. U drugoj točki već je spomenuto kakva sve ponašanja i zbivanja u obitelji uzrokuju psihička opterećenja u djece, osjećaj poniženosti i srama. Ukoliko učenik dobro funkcionira, prilagođava se, ispunjava obveze i pritom ne pokazuje prevelika odstupanja u ponašanju i raspoloženju, vjerojatno neće biti većih teškoća. Ali, ako postoje i početni znaci u tom smislu, a poznata je obiteljska pozadina, takvom pojedincu u "normalnom" nastavnom radu **na nenametljiv način treba pokazivati znatno više pažnje, strpljenja, ljubavi, razumijevanja i topline**. Tako valja činiti i kad su u pitanju teže i teško odgojiva djeca.

Kako se u praksi provodi takav diskretni postupak? Koliko je djece u razredu kojima je takav pristup nužan, ako ih želimo ohrabriti na ispunjavanje obveza i ostanak u školi? Procjenjuje se da je takvih učenika u osnovnoj školi barem 15%, odnosno otprilike četiri učenika po razredu. Što, dakle, i kako činiti? Jedna od najutjecajnijih situacija, u kojima se na diskretan način stvara poseban odnos na relaciji učenik-nastavnik i istodobno provodi taj diskretni zaštitni postupak – jest provjera znanja učenika. Postavlja se pitanje treba li učitelj (nastavnik) provjeravati znanje učenika, po reakcijama kojega vidi da nije spreman, a riječ je o pojedincu kojemu je diskretni zaštitni postupak nužan. Što će učiniti dobar pedagog i dobar čovjek koji ima ljubavi i razumijevanja za svu, a osobito za djecu s osobitim potrebama? On učenika **NEĆE** ispitivati, i to zato što ga ne želi osramotiti i jer zna kako neuspjeh (jedinica) često uzrokuje daljnji gubitak zanimanja za ispunjavanje obveza i otpor odlaženju u školu. **Konačno, ocjena koju je dobio učenik je i ocjena njegovog učitelja koji ga je podučavao određeno gradivo**. Učitelj može, poslije nastave, onako usput reći učeniku: "Danas te nisam pitao jer sam primijetio da nisi spreman. Nisam želio da doživiš neuspjeh. Molim te drugi puta pokušaj naučiti, digni glavu visoko ako si spreman, želim da uspiješ". Učenik uopće ne mora znati zašto je učitelj prema njemu dobar, uviđavan.

No takvim načinom stvara se jedan jak, obostrano obvezujući odnos. Zbog takva pristupa, što može biti izražen i nizom drugih sitnih intervencija i postupaka, učenik će zaključiti: "Imam jednog super-nastavnika. Mnogo mi je pomogao. Nikad me nije povrijedio. Dobar čovjek, da nije njega, nikad ne bih završio školu. On me razumije". Osnova te metode jest stalno poticanje pohvalama (i za male rezultate i pozitivne pomake) učenika u visokorizičnoj kategoriji, kako bi se održavalo njihovu motivaciju za dolaženje na nastavu i za ispunjavanje obveza.

Dobar odgojitelj (pedagog) zna da je mnogostruko bolje poticati djecu na prihvatljiva ponašanja zbog ljubavi prema nekome i nečemu, nego strahom od mogućih posljedica ako učenici ne ispune svoje obveze ili naša očekivanja. Nekritično i olako upisana jedinica kao moćno oružje kažnjavanja u rukama nastavnika dokaz je neuspjeha i nastavnika, i jedan je od mogućih uzročnika gomilanja životnih teškoća i nesreće mladih ljudi. Doživljavanje uspjeha, a time i pohvale, osnova je poticanju samopoštovanja i održavanju unutarnje ravnoteže mladih.

Postavlja se pitanje zašto se valja prikloniti provedbi **DISKRETNOG** pristupa. Što bi se, recimo, moglo dogoditi pride li nastavnik učeniku otvoreno kako bi mu obrazložio svoju želju "da mu pomogne jer je saznao da ima ozbiljne probleme u obitelji" (primjerice da mu je otac nasilan alkoholičar ili da ga je majka, nakon rastave braka roditelja, posve zapustila). Koliko bi god ta nakana bila poštena i dobra, stvari bi se mogle početi odvijati u nepoželjnom smjeru. **Djeca žele izbjeći bilo kakvu stigmatizaciju, ona zbog toga skrivaju kompromitirajuća događanja u obitelji.** Kada djetetu nastavnik pokaže da zna njegovu tajnu, ono će reagirati osjećajem srama i to će ugroziti njegovo samopoštovanje. To bi moglo izazvati kriznu situaciju koju bi poslije trebalo rješavati.

Drugi je razlog protiv takva otvorena pristupa u tome što učenik zaključuje kako se nastavnik odlučuje njime baviti ne zato što je on vrijedan toga, već zato što ima problem, što takvi učenici nerijetko prevode u zaključak "ja sam problematičan". Postupak se, dakle, pokreće zbog životnog problema djeteta, kojeg nastavnik ionako ne može riješiti. Što nastavnik zapravo nudi? Sebe. Kao odgojitelj, on mu se pokušava nametnuti kao zamjena za roditelja. Počinje se stvarati transforni odnos. Ukoliko učenik podsvjesno počne doživljavati učitelja kao roditelja, tada to rezultira razvojem odnosa dijete-roditelj. Ako učenik, pritom, pokuša uspostaviti odnos s nastavnikom u kojem vidi idealiziranu sliku vlastitoga roditelja, takvu je ulogu nastavniku teško odigrati. Učenik će biti stalno frustriran, jer

učitelj neće ispunjavati njegova očekivanja, što će pobuditi prkos i neprovođenje dogovorena programa. Učenik će, štoviše, svojim prkosom ispitivati granice tolerancije svoga novog "roditelja". Budući da nastavnik nije školovani psihoterapeut koji zna što je kontratransfer i kako ga kontrolirati, ne samo da neće razumjeti što se zapravo dešava, već će se obehrabriti i možda odustati od nastojanja da dalje pomaže. Ako učenik od početka u nastavniku "vidi" roditelja koji ga je izigrao i napustio (projekcija odnosa što ga je dijete doživljavalo sa zbiljskim roditeljem), neće biti moguće uspostaviti nikakav odnos, neće biti povjerenja, nego će se pojaviti izrazit otpor i odbacivanje. Takve reakcije učenika nastavnik će još teže razumjeti i možda zaključiti da se bilo kakav dodatni napor oko "takve djece" uopće ne isplati.

Uspije li nastavnik naposljetku ipak uspostaviti doticaj i učenik se osjeti sigurnim i prihvaćenim, nastavniku će biti teško ispunjavati njegova stalna očekivanja i zahtjeve, što će, među ostalim, služiti i za provjeru "da vidim koliko mu je do mene stalo". Imati na takvoj skrbi nekoliko slične djece može teško opteretiti te dobre ljude, osobito ako ne postignu željeni učinak. Budući da rizična djeca češće pokazuju znakove poremećena ponašanja, češće izostaju s nastave, popuštaju u obvezama, ako ih učitelj otvoreno pokriva i pomaže oko rješavanja svakidašnjih teškoća, uskoro mogu imati problema s ostalim učenicima u razredu koji će učitelja proglasiti nepravednim "jer njemu sve oprašta, njemu popušta, a prema nama je oštrij". Može, također, imati teškoća, štoviše sukoba s kolegama koji ne podržavaju njegova nastojanja i koji nemaju motiva da se za bilo kojeg učenika posebno zauzimaju.

Ovdje navodimo samo nekoliko argumenata u prilog provedbi diskretna postupka, koji ne samo da daje bolje rezultate, već i znatno manje opterećuje nastavnike, a ne uzrokuje dodatne teškoće u odnosima ni prema ostalim učenicima, ni prema kolegama nastavnicima. Učitelje (nastavnike) bi trebalo posebnim seminarima motivirati i pripremiti za provedbu ove i svih drugih točki ŠPP.

Zaustavljanje procesa izdvajanja problematične djece

Potrebno je dobro poznavati slijed događaja i sociopatodinamiku procesa koji uzrokuje izdvajanje djece s problemima i njihovo postupno udaljavanje od ostale djece u razredu i školi. **Samo raščlambom uzroka i posljedica (cirkularnim kauzalitetom) moguće je odgovoriti na pitanje zašto ponekad i jedno naoko dobro i mirno dijete odabere za prijatelje tzv. loše društvo, koje će na kraju utje-**

cati da se i samo počne neprihvatljivo ponašati i popuštati u izvršavanju školskih i drugih obaveza, te, recimo, uzimati drogu, baviti se sitnim kriminalom ili se odati skitnji. **Taj proces često počinje stvaranjem loše slike o sebi. Oni koji imaju “negativnu sliku o sebi” pokazuju sklonost neprihvatljivim, rizičnim ili nezdravim oblicima samopotvrđivanja.** Nakon što se učenika s takvim ponašanjem stigmatizira kao “lošeg”, počinje njegovo odvajanje od “dobrih”, on se priklanja društvu onih koji ga prihvataju i daju mu potporu. Nakon što se nađu u okruženju prijatelja s “problemima” unutar te skupine, prihvatit će oblike rizične zabave (npr. napiti se, nasnifati se, nagutati se, napušiti se). **Prihvatanjem normi ponašanja takvog “problematičnog” okruženja, tu će oblikovati svoj sustav vrijednost, način zabave i izgrađivati vlastiti “moralni profil”.** Rezultat takvog sociopatodinamskog procesa odrastanja za nekoliko godina bit će socijalno disfunkcionalna osoba, odnosno bolesna (ovisna) ili delinkventna.

Lošu (negativnu) sliku o sebi djeca mogu početi razvijati zbog niza razloga i na nekoliko načina, od kojih ćemo navesti neke:

- Slijed **neuspjeha (osobito u učenju)** i nemogućnost ispunjavanja osobnih i tuđih očekivanja (roditelji, nastavnici).
- Negativnu sliku o sebi imaju mnogi adolescenti radi **nezadovoljstva svojim tijelom** i načinom njegova funkcioniranja.
- **Ako se dijete odgaja na način da mu se stalno traži i čeka pogrešku** nakon koje slijedi “odgojna” reakcija odgojitelja, uglavnom negativna (“Opet si zabrljao”, “Zar opet?”) a sastoji se od pogrda, galame i kazne (pri čemu se zaboravlja na poticaj pohvalom).
- **Ako dijete odgaja autoritaran roditelj** koji, ističući sebe, omalovažava, ponižava ili zlostavlja sina/kćer.
- **Ako se dijete odgaja naglašeno zaštitnički**, pa radi toga ne razvije vlastiti ego – identitet i potrebnu razinu autonomije, što se kasnije odražava na lakom potpadanju pod utjecaj vršnjaka, a može uzrokovati težak sukob s roditeljima zbog neriješene separacijske krize.
- **Djeca koja pate od osjećaja krivnje i srama zbog kompromitirajućih nečasnih događanja i zlostavljanja u vlastitoj obitelji**, kada procijene da njihova obitelj i brak roditelja nije u redu (a ponekad je tu riječ o pravome paklu), smatrat će i sebe manje vrijednom. Osjećaj krivnje osobito razvijaju ona djeca koja na svaki način pred prijateljima nastoje prikriti “istinu” o vlastitoj obitelji (ako otkriju istinu, boje se da će biti

ponižena, a ako istinu prikriju ili prikažu na način kao da je sve u redu, osjećaju se krivom – jer nisu govorila istinu).

Obitelji opterećene kompromitirajućom tajnom stvaraju se, roditelji gube zanimanje za pozivanjem gostiju, prijatelja, atmosfera je loša (ili svi šute ili se svađaju). Djeca iz takvih obitelji nerado pozivaju prijatelje u svoj dom, jer ne žele da se sazna “istina”. Iz godine u godinu, kako odrastaju, sve više nastoje svoje društvene potrebe zadovoljavati posjetima prijateljima ili će vrijeme provoditi na ulici. Time se postupno otuđuju od vlastitog doma, napušta ih dio prijatelja jer ih nisu pozivali u svoj dom. Što su više izvan kontrole na ulici, njihovo ponašanje postaje problematičnije, u školi su najčešće skloni samopotvrđivati se na neprihvatljiv način, poneki djeluju bahato, pa i nasilno. Slična ponašanja često očituju i mnogi učenici koji zbog bilo kojeg drugog razloga imaju negativnu sliku o sebi. Zato ih se jednostavno proglašava lošim momcima i djevojkama, ili problematičnom djecom. Roditeljima se savjetuje da pripaze na svoju djecu da se ne bi družila s tom problematičnom djecom. Time se proces njihova otuđenja i marginalizacije samo ubrzava. **Što se, dakle, može učiniti da se taj proces izdvajanja i izoliranja visoko rizičnih ne dogodi ili da ga se zaustavi?** Znatno prije no što se počne očitovati teži poremećaj u ponašanju djeteta i prije no što ga proglase “lošim”, na taj proces valja utjecati organiziranim angažmanom roditelja i druge djece. Roditelje uspješne i zadovoljne djece treba poticati da ne zabranjuju druženje svojih sinova ili kćeri s tom potencijalno problematičnom djecom, već da im otvore vrata svojih domova. Time djeca dobro kontrolirana ponašanja stječu iskustvo druženja s djecom koja se od njih u nekim elementima ponašanja mogu i znatno razlikovati. Roditelji pritom trebaju nadzirati to druženje. Prihvaćajući tu djecu opterećenu životnim problemima, mogu ih u mnogim stvarima dobro savjetovati. Svojoj će djeci protumačiti neke uzroke njihova ponašanja, ali i moguće posljedice ako takvo ponašanje ne izmijene. U takvome učenju, “dobra” djeca postaju kritičnija, a negativni obrasci samopotvrđivanja “problematičnih” postaju im manje dopadljivi.

Škola može znatno pridonijeti provedbom diskretnih zaštitnih programa, te utjecajem na roditelje takvih učenika povećavati njihovu motivaciju da što redovitije dolaze u školu i ispunjavaju svoje obveze. **Nikako se ne bi smjelo dogoditi da škola svojim reakcijama i stigmatizacijom takvih učenika ubrza proces njihova izdvajanja u skupine “problematičnih” od kojih ostalu djecu treba štiti.** Izbacivanjem takvih učenika iz škole pred školu,

na ulicu, bitno se povećava društvena opasnost, pa i rizik skretanja prema zloporabi droga i/ili delinkvenciji.

Razred kao terapijska zajednica

Ukoliko poduzetim preventivnim mjerama ipak ne uspijemo zaustaviti proces koji uzrokuje da pojedini učenik postane “problemom razreda”, mnogo se može učiniti ako **razrednu zajednicu** vodimo i **iskoristimo kao terapijsku zajednicu**. Koliko je god svaki pojedinac odgovoran za razred, toliko je i razred kao skupina mladih, zajedno s učiteljem (razrednikom) odgovoran za pojedinca s osobitim potrebama. Tu se metodu primjenjuje kako bi se “problematično” dijete zadržalo u procesu redovitog školovanja, a da istodobno skrb o njemu ne naštetiti drugim učenicima. Satove razredne zajednice treba što prije uklopiti u tjedni program rada jer bi to omogućilo stavljanje na dnevni red dobronamjerne analize problematičnog ponašanja pojedinog učenika kojem, npr., prijeti isključivanje iz škole ili izricanje ukora zbog izostanaka s nastave. **U provedbi takva postupka treba i te kako paziti da se na bilo koji način dodatno ne ugrozi dignitet takvih učenika i njihovih obitelji**, koji ionako imaju negativnu sliku o sebi, možda već osjećaju stigmatu da su “loši”, i u odnosu na većinu vršnjaka u mnogo čemu se osjećaju inferiornim (neuspješnim), pa im je i samopoštovanje narušeno. Kako se to postiže? Tako što ćemo mu jasno dati do znanja kako ga shvaćamo i prihvaćamo kao prijatelja u nevolji za kojega nam je stalo da ostane među nama, ali škola je sustav koji djeluje po pravilima te postavlja razumne granice do kojih pojedinac u svome ponašanju može ići. Prijeći tu granicu znači izložiti se riziku npr. isključenja (samoisključenja). Učeniku se mora jasno pokazati da ga ne smatramo lošim čovjekom, moramo istaknuti i njegove dobre osobine i pohvaliti ga zbog njih, trebamo reći da shvaćamo kontekst problema u kojima se dogodilo skretanje (ne treba pritom javno analizirati te uvjete, kako se ne bi ugrozio ugled njegovih roditelja i obitelji). Nakon toga počinje rasprava o onim elementima neodgovornog ili neprihvatljivog ponašanja učenika što ugrožavaju njegov položaj i perspektivu, te otežavaju odvijanje nastave i stvaraju lošu sliku o razredu. Nije dakle on “loš”, već je loše za nj što se u tim i tim elementima ponašanja posve približio ili čak prešao granicu, pa je to napokon izazvalo ovu intervenciju.

U smirenom i ozbiljno vođenom razgovoru koji vodi razrednik, od razreda se očekuje prijedlog programa za rješavanje problema. O programu se raspravlja javno,

“problematičnog” učenika potiče se da izrazi vlastito mišljenje i prijedloge u vezi s rješavanjem krizne situacije. Te “pregovore” razreda i pojedinca, koji mora pritom biti u položaju subjekta, mora se dovršiti dogovorom (ugovorom kojeg se može i napisati i potpisati). U tome dogovoru jasno se označuje zadaće razreda i pojedinih učenika koji su ponudili neposrednu pomoć: npr. u učenju, kako bi se ispravilo negativne ocjene, u organizaciji slobodnog vremena i rekreacije, određuje se tko će voditi brigu da on ne zakasni na nastavu, tko će ga pozvati kući vikendom radi učenja i igre, tko će biti uza nj za vrijeme odmora i sl. Roditelje treba poticati da podrže dogovoreni program razredne zajednice. Rasprava se zaključuje dogovaranjem sljedećeg sastanka na kojemu će se vrednovati učinjeno. Valja upozoriti kako ne treba očekivati velik učinak već nakon tjedan-dva. Ali i za male pozitivne pomake treba pohvaliti i učenika s problemom, i razred za spremnu pomoć. Ponovna rasprava daje pojedincu i razredu još jednu priliku.

Primjenom takvog odgojnog rada, učenici postaju subjekti u rješavanju osobnih problema svojih kolega, i razreda kao cjeline (cilj je RAZRED BEZ NEUSPJEHA). Učenici time dobivaju na važnosti, mogu pokazati svoju dobrotu. **Takvim se pristupom uspostavlja nadzor nad problematičnim ponašanjem pojedinca**, čime se sprječava da se on nametne kao mogući vođa s kojim se dio učenika može identificirati. Skrb o pojedincu kojemu se “progledava kroz prste” i više dopušta, kako bi ga se zadržalo u školi i time pomoglo, uz takav postupak učenici neće shvatiti kao nepravdu prema sebi, jer su oni jači i više mogu i zato se od njih očekuje više nego od tog ili tih dvoje ili troje pojedinaca. Ako bi se takav zaštitni program dogovorilo iza leđa učenika, u zbornici ili s ravnateljem škole, učenici bi se s razlogom mogli buniti da se pojedincu odveć dopušta i da je to nepravda prema njima, što bi moglo uzrokovati da i sami popuste u ponašanju. **Odluka da se “problematični” tinejdžer jednostavno isključi iz škole, a na koju razred jednostavno nije mogao utjecati, najčešće stvara revolt i neodobravanje većine učenika.**

Usporedo s radom u razredu, valja individualno raditi i s obitelji. Razrednik (ili stručni suradnik škole) mora poticati roditelje da učine napor kako bi uspostavili nadzor nad svojim djetetom, čije ponašanje prelazi dopuštene granice škole. Ukoliko je roditelj odveć popustljiv ili odveć autoritativan, treba očito promijeniti taktiku odgoja. Mnogi roditelji za probleme s djecom odgovornost prebacuju na školu, očekujući oštriji postupak s djecom (jasno da neki misle posve suprotno). Vrlo je opasno zahtijevati da učitelj bude onaj koji kažnjava, jer to može opa-

sno ugroziti njegov odnos s razredom. Učenici se opiru prestrogoj školi koja kažnjava njihova prijatelja, oni se mogu s njim solidarizirati, dajući mu otvorenu podršku i poticaj da se nastavi ponašati prkosno i neprihvatljivo. Oni ga zapravo instrumentaliziraju, dajući mu položaj objekta posredstvom kojeg prkose autoritetu škole (ili pojedinih nastavnika). Na kraju takav pojedinac (i možda još poneki njegov prijatelj koji mu se otvoreno priklonio) plaća cijenu, a ostali se povlače, štiteći vlastite interese i položaj.

Opisanim postupkom u školi se može rješavati i problem s učenicom za kojeg se saznalo da iskušava drogu. Premda će se možda učiniti kako bi isključenje učenika koji uzima drogu moglo djelovati preventivno na ostale, najčešće nije tako. Najprije zato što učenik izbačen na ulicu ima vrlo male šanse za povratak. Više nema organizirana sustava koji će se njime pozabaviti (a obitelj je ionako izgubila kontrolu). On će, sada posve slobodan od obveza, razvijati svoju (ovisničku) "karijeru", povećat će njegovo zanimanje za drogu i upravo će se time samopotvrđivati pred vršnjacima u svojoj bivšoj školi. Mnogi učenici će mu se diviti i on će na njih izvan svake kontrole društva dalje utjecati negativno – problem će se, dakle, širiti. **Učenici skloni drogama, poučeni "sudbinom" svoga izbačenog prijatelja, samo će još lukavije skrivati vlastiti odnos spram droge kako bi izbjegli disciplinske mjere.** Ostali učenici, znajući koliko svom prijatelju mogu naštetiti, neće surađivati sa školom, nego će ih na svaki način štiti jer ne žele biti "cinkeri". Ako je uzimanje droge prikazano kao vrlo opasno, upravo će visokorizičnim učenicima biti osobito privlačno samopotvrđivati se upravo tako, jer se takvo ponašanje ocjenjuje hrabrim i posebnim.

Svjesni posljedica ako se problem otkrije, učenici će čuvati tajnu misleći da time pomažu kolegi, a škola će biti mirna jer "nema problema s drogom". Škola koja tako zapravo skriva problem povećava opasnost širenja uporabe droga. **Škola koja NE SKRIVA problem već ga otvara i rješava, pridobiva povjerenje djece koja postaju suradnici u njegovu suzbijanju.** Takva će škola znatno prije, i češće od samih učenika koji istinski žele pomoći pojedincu da prestane s drogom, dobivati obavijesti bez kojih je nemoguće pravodobno pokrenuti preporučene intervencije.

Rano otkrivanje dječje depresije i neuroza

Kako bi se izbjeglo samoliječenje psihičkih smetnji uzrokovanih uporabom droga, škola bi uključivanjem liječnika školske medicine, zatim psihologa i drugih stručnih suradnika, trebala **što ranije otkrivati ozbiljne psihološke pro-**

bleme učenika kako bi se provelo stručnu dijagnostiku i odgovarajuće liječenje. Pritom treba istražiti uzroke poremećaja (vanjske i unutarnje) kako bi se izbor načina skrbi o takvim učenicima prilagodilo osobitim potrebama. Ukoliko su obiteljski problemi uzrok depresije ili neuroze, treba pokušati provoditi obiteljsko liječenje o čemu škola mora savjetovati roditelje.

Djeci koja su u ratu doživjela tešku životnu tragediju, pa se reaktivno razvila depresija i neuroza, potrebna je odgovarajuća psihološka pomoć i podrška u duljem razdoblju, ponajprije primjenom **diskretnih zaštitnih programa**, a, po potrebi, i dodatnih izvanškolskih stručno vođenih terapijskih mjera.

Rano otkrivanje dječje depresije i poduzimanje specifičnog liječenja od strane stručnjaka može znatno **smanjiti rizik samoubojstva. Gubitak interesa za nastavu, izostanci, povlačenje u sebe, agresivnost, često se pogrešno tumači kao poremećaj ponašanja, pa se reagira disciplinski, što samo pojačava depresiju i povećava rizik uzimanja droga i samoubojstva.**

Pomoć u rješavanju kriznih situacija (neuspjeha)

U iznenada nastalim kriznim situacijama (u obitelji, školi, društvu), a osobito nakon doživljenog neuspjeha (u učenju, emocionalnim vezama i sl.), učenicima treba pokazati razumijevanje, uz potporu i pomoć dok se problem ne prebrodi. Poznato je koliko se u takvim uvjetima povećava rizik od suicidalnog ponašanja, da i ne spominjemo slabost spram alkohola i drugih sredstava ovisnosti. U kriznim situacijama učenici pokazuju gubitak koncentracije i motivacije za učenje i mogu zakašnjavati, izostajati sa nastave i prkosno se ponašati. Nagli pad u navedenom smislu je signal i vapaj djeteta za pomoći koji pedagoški stručnjaci moraju ispravno protumačiti. Poduzimanje disciplinskih mjera i nastavljanje sa zahtjevima u smislu izvršavanja obaveza kao da se ništa ne događa, može uzrokovati teške posljedice i dodatno narušavanje psihičkog stanja djeteta. U takvim situacijama neki tinejdžeri u kratko vrijeme, ukoliko nemaju potporu i pomoć u rješavanju problema od strane stručnjaka škole, nakupe po nekoliko negativnih ocjena i neopravdanih sati radi nedolaženja na nastavu, što im postaje dodatni nepodnošljiv teret i pritisak. Uzimanje tableta, droge i alkohola može biti posljedica neadekvatnog reagiranja onih koji su mlade dužni shvatiti, razumjeti ih i pomoći im. Premda se u takvim slučajevima mnogo može učiniti i diskretnim postupkom, u određenom će razdoblju pomoći i osobni doticaji – **razgovori sa**

školskim psihologom i razrednikom. Ukoliko učenik ne nadvlada problem, potrebno je njemu i njegovoj obitelji sugerirati korištenje dodatne **stručne pomoći specijalista za psihološke probleme mladih.**

Uloga škole u terapiji osoba koje uzimaju droge i u sprječavanju distribucije droga

Ako se dogodi da neki učenik, uzimajući drogu, počinje razvijati kliničku sliku ovisnosti, škola sama uglavnom neće moći provoditi terapijski postupak. Bit će potrebna **pomoć specijaliziranih stručnjaka (uglavnom u centru za sprječavanje i izvanbolničko liječenje ovisnosti i školskih liječnika).** Stručnjak centra koji nakon provedene dijagnostike provodi postupak utemeljit će mikrotim suradnika, u kojem će važno mjesto imati i predstavnik škole. Istodobno će se provoditi i **obiteljski postupak.** Zadaća je škole učiniti napor kako bi se učenika zadržalo u programu redovita školovanja, uz stalnu asistenciju razreda i nastavnika. **Program često valja prilagodivati mogućnostima takvog bolesnika.** Škola se ne treba bojati imati takve učenike. Ako su oni prihvaćeni i ako im se daje kvalitetnu podršku, to će samo povećati njihovu motivaciju da se odgovornije ponašaju, te ulože napor više u uspostavi i održavanju apstinencije. Program treba provoditi trajno i strpljivo; **razred kao terapijska zajednica** tu može mnogo učiniti. Škola treba znati da je ovisnik ispred škole znatno opasniji za ostale učenike nego onaj u školskoj klupi. Školski liječnik mora biti uključen u program, osobito kada se radi o početnim konzumentima. **Rezultate tretmana valja objektivno provjeravati provedbom toksikološke analize urina.** To je bolje nego optuživati ili dvojiti uzima li drogu još ili apstinira.

Nastavnici na posebnim seminarima moraju naučiti kako što ranije prepoznati učenike koji uzimaju droge, premda će u otkrivanju problema najviše pomoći informacije drugih učenika, uspostavi li se takav odnos povjerenja. Osim brojnih nespecifičnih znakova što pobuđuju samo sumnju, promatranjem učenika valja primjećivati i specifične znakove. **Učenici će rijetko doći na nastavu pod jačim djelovanjem neke droge.** Ako se to ipak dogodi, neće biti teško zaključiti da je on "nešto uzeo". Mnogo je droga s vrlo različitim djelovanjima, pa za nastavnika nije bitno pogoditi o čemu je riječ – **važno je razložno posumnjati, te pokrenuti dijagnostički postupak.**

Mnogo se raspravlja o mogućnosti uvođenja **kontrole urina učenika na prisutnost metabolita droge.** Bilo je prijedloga da se osigura obavezno, sistematsko testiranje svih

učenika. Pri takvim razmišljanjima trebalo bi si postaviti nekoliko pitanja: 1. Tko bi to radio? 2. Koliko puta i kada bi se to radilo? 3. Na koje droge bi se provodilo testiranje? 4. Gdje bi se to radilo? 5. Tko bi to plaćao? 6. Koga bi trebalo pitati za suglasnost da se to provede kod malodobne osobe? 7. Što bi time zapravo postigli i što bi činili nakon što bi eventualno otkrili tragove metabolita droge kod određenog broja učenika? Stav je stručnjaka da masovno i obavezno testiranje učenika na droge ne dolazi u obzir. Roditelji su ti koji u okviru Konvencija o temeljnim ljudskim pravima i slobodama građana odlučuju što se smije a što ne smije činiti s njihovom djecom. Uzimanje urina zadire u intimu i privatnost osobe. Roditelje i učitelje treba poticati da pažljivim promatranjem ponašanja učenika postave sumnju na mogući abuzus droga. U takvim slučajevima kontrola urina na droge je dobro došla, no ta bi se dijagnostička mogućnost trebala provoditi isključivo individualno u okviru medicinskog postupka zaštićenog liječničkom tajnom. Ono što je najvažnije jest, što će uslijediti kao oblik intervencije nakon što saznamo i potvrdimo da netko uzima drogu. Tko će i kako intervenirati? Gdje su stručnjaci koji će kvalitetno reagirati? Ako bi npr. samo jednom u nekom razredu, uz privolu svih roditelja odlučili provesti testiranje na droge, što bi učinili ako bi pojedini tinejdžeri odbili dati urin? Ili, što bi učinili s onima koji bi dali urin a nalaz bi bio potvrda da je učenik konzumirao (jučer ili možda prije tjedan dana) neku drogu? Što bi učinili ako bi ustanovili da se drogiralo 10 ili 20% učenika? Što bi savjetovali roditeljima da učine? Što bi s učenicima koji su uzeli drogu trebali činiti nastavnici ili kako bi trebala reagirati škola kao ustanova? Da li, sukladno statutu škole, isključivati učenike? Ako ništa ne poduzmemo, čemu onda kontrola urina? Ili, ako učenici spoznaju da se ništa nije dogodilo nakon kontrole urina, mogu pomisliti da se i dalje mogu ponašati kako žele i bez straha od nekih sankcija.

Što učiniti s učenikom kada se dobije nepotvrđena dojava da trguje drogom? Kad je posrijedi malodobna osoba, cilj je provedbom postupka (razred – terapijska zajednica), u suradnji s obitelji, pokušati istražiti i riješiti ozbiljan problem. Ako učinak izostane, a postoji osnovana sumnja da učenik zaista nastavlja s ilegalnom trgovinom, poželjno je uplitanje socijalne službe, uz obavještanje Odjela za suzbijanje maloljetničke delinkvencije MUP-a. Vrlo će rijetko biti potrebno pozivati policiju da intervenira neposredno u školi. Ako se protiv maloljetnika pokrene sudski postupak, opet će cilj biti pomoći mu da promijeni svoje ponašanje jer se samo represijom rijetko postiže trajniji učinak. **Mikrotim koji prati takvog učenika, kojemu se obi-**

čno izriče i mjeru pojačane skrbi i nadzora, ustrajnim će postupkom najčešće uspješno riješiti problem. Prenagljenim isključenjem iz škole samo smo povećali rizik i ubrzali njegov put prema kriminalu. Nastavnici bi trebali, nakon otkrivanja učenika koji se bavi drogom, izbjegavati bilo kakve pretjerane reakcije, kako ne bi takvo ponašanje i takve učenike stavili u položaj kakav bi na druge mogao djelovati nepovoljno. Pritom se može dogoditi da učenika koji ima problema zbog uzimanja droga, ako ga se javno napadne, drugi učenici dožive kao heroja s kojim se poistovjećuju. S druge strane, ako ga prihvate odveć zaštitnički i tolerantno, to može potaknuti još ponekog učenika da upravo na takav način izbori položaj u kojemu će se škola baviti njime. Problem u svezi droga treba gledati kao svaki drugi problem čovjeka u današnjemu suvremenom društvu te ga, zbog opasnosti po pojedinca i po društvenu zajednicu, valja rješavati dosljedno i uporno uz izbjegavanje bilo kakvih nepotrebnih štetnih posljedica radi neprimjerenog pristupa.

Što činiti s onima koji su napustili školu?

Ukoliko je, unatoč svim poduzetima mjerama, učinak izostao i učenik je na kraju ili sam prekinuo pohađati školu ili je bio isključen, potrebno je planirati djelatne mjere kojima se koliko-toliko može ublažiti rizik socijalnog propadanja tih adolescenata. **U skrbi o toj visokorizičnoj mladeži trebali bi svoje uloge odrediti Državni zavod za obitelj, materinstvo i mladež, te druge institucije socijalne zaštite.** Među njima je velik broj uzimatelja droga, pa i ovisnika. Posrijedi su maloljetnici koji se ničim ne bave organizirano, a posve su slomili kontrolu svojih obitelji (ili ostataka obitelji). Hrvatska bi trebala izraditi posebne socijalne programe organizirane stručne skrbi za taj dio mladeži. Škole bi trebale znati kome će dati obavijest o svome učeniku koji ih je napustio ili kojeg su morali isključiti. Stav je Komisije za suzbijanje zlorabe droga Vlade RH da bi o toj kategoriji "bivše" školske djece organiziranu društvenu skrb imao voditi ustanove socijalne skrbi i Državni zavod za materinstvo, obitelj i mladež, pod uvjetom da je stručno osposobljen za kreiranje takvih programa, koje bi u najvećoj mjeri na lokalno razini provodile NGO.

Osnove metodološkog pristupa u provedbi specifične izobrazbe u prevenciji širenja zlorabe droga

Specifični edukativni programi moraju biti sastavni dio ukupnih nastojanja i djelovanja društva koja se poduzimaju zbog zaštite i unaprjeđenja duševnog i tjelesnog zdrav-

lja, te društveno (i ekološki) prihvatljivog ponašanja mladih. Pritom je najvažnije pronaći prihvatljiv način utjecanja na djecu u procesu odrastanja i izgradnje vlastitog sustava vrijednosti da je od svega u životu zdravlje ipak najvažnije te da čovjek sam, ako je svjestan i za to osposobljen, najviše može pridonijeti zdravom i dugom životu izbjegavajući štetna i rizična ponašanja. Kako u javnosti na prihvatljiv i utjecajan način afirmirati prednosti zdravog stila življenja i etički vrijednog načina ponašanja kada to djeca ne vide u ponašanju ogromnog broja odraslih, kada posve suprotno gledaju u medijima i gdje god se okrenu? Zato programi **osposobljavanja pojedinca za samozaštitu zdravlja kroz školski sustav predstavljaju temelj strategije zaštite zdravlja u društvu općenito**. Djecu se kroz isti sustav treba osposobiti za pružanje pomoći i zaštite onih koji su u našoj blizini (načela samopomoći i uzajamne pomoći), jer ako u tome uspijemo manji će biti rizik da će pojedinac olako prihvatiti negativan utjecaj drugih u oblikovanju vlastitog ponašanja koje se tiče zdravlja.

Na uzimanje droga u mladih utječu obrasci ponašanja odraslih, s time da dio mladih daje prednost sredstvima koje se smatraju drukčijima, modernijima i društveno neprihvaćenima (ilegalne droge), dok odrasli radije ostaju pri tradicionalno prihvaćenju drogi (alkohol, duhan). U obrazovnim programima valja izbjegavati naglašavanje generacijskih razlika što, među ostalim, utječe na izbor vrste sredstva. Ukupan problem ovisničkog ponašanja treba obrađivati u sklopu još šire teme: **Štetna, visoko rizična ponašanja ljudi kako i zašto ih izbjegavati?** Tu je riječ o rizicima u prometu, pri (ne)poštivanju zakona, u načinu ishrane, u seksualnom ponašanju i sl. Podtema se bavi problemima u vezi s uporabom sredstava ovisnosti pri čemu se cjelovito obrađuje pitanje PIJENJA ALKOHOLA, PUŠENJA DUHANA I NAPOKON, UZIMANJE ILEGALNIH DROGA.

Obrazovni programi trebaju povećati razumijevanje mlade osobe u **procesu donošenja vlastitih odluka u različitim (posebno u problematičnim) životnim situacijama**. Mladim je ljudima potreban dobro utemeljen savjet, ali je znatno važnije naučiti ih kako iskoristiti vlastitu psihičku energiju i razum za uzročno-posljedičnu procjenu svoje situacije, te za svjesno i samostalno donošenje neopozive odluke, osobito u pitanjima o kojima će ovisiti kvaliteta njihovog budućeg života. Drugim riječima, valja ih naučiti kako da najbolje upravljaju sobom. Ako pritom imaju visoku razinu samopoštovanja, rizik da učine nesmotren korak bit će znatno manji. **Donošenje odluke u vezi s jednim aspektom zaštite zdravlja (primjerice oda-**

brati nepušenje kao način ponašanja), pomaže u razvijanju načela po kojima će reagirati i na ostalim područjima zdravstvenog odgoja.

Obrazovni programi imaju važnu ulogu u oblikovanju valjanih stavova i u odnosu na uporabu pojedinih sredstava ovisnosti. Ti programi moraju početi već u predškolskim ustanovama, čime se mnogo lakše utječe na proces stvaranja stavova. Teško je mijenjati već oblikovane stavove. Ako mladi stvore stav da je "trava" bezopasna, da uz neke droge život postaje ljepši, da alkohol u manjim količinama nije štetan i sl., vrlo je teško zaštititi ih od iskušavanja tih sredstava. No, objektivnim i nepristranim izvješćivanjem može ih se potaknuti da razmisle i pokušaju promijeniti svoje stavove.

Informacije treba prenositi na način koji potiče na razmišljanje, umjesto da ih se zastrašuje. Buđenje takvih afektivnih reakcija samo pojačava izazov da se isproba nešto što je tako "strašno i opasno". **Podjednako loše djeluje senzacionalistički način prikazivanja bilo kojeg aspekta problema droga. Ilegalne droge treba demistificirati,** jer nije problem u njima – mnoge su, štoviše, korisne čovjeku (u medicini) – problem je u odnosu čovjeka prema njima. Ne treba se boriti protiv tih kemikalija, već za zdrav i normalan život pokraj njih.

O samim drogama najbolje je govoriti kao o vrstama kemijskih tvari s psihoaktivnim djelovanjem. Drogiranje treba pojmovno izjednačiti sa svjesno izazvanim otrovanjem mozga i tijela. Ugodu, zadovoljstvo što ga pojedinac osjeća pod djelovanjem droge valja tumačiti kao simptome trovanja mozga, odnosno znacima poremećaja funkcije mozga što je posljedicom poremećene neurotransmitterske aktivnosti središnjeg živčanog sustava. Zato i spomenuto zadovoljstvo ili ugodu nije ništa drugo nego iluzija ili bolesno oponašanje istinskog, zdravog životnog zadovoljstva, bijeg u virtualnu stvarnost.

Izobrazbu učenika provodit će dijelom **posebno osposobljeni nastavnici** na svojim predmetnim ili na satovima razredne zajednice, a dio će programa provoditi **dodatno obrazovani stručni suradnici škola (psiholozi, pedagozi) i vanjski stručnjaci** (osobito školski liječnici i oni koji će raditi u centrima za prevenciju i liječenje ovisnosti). **Pritom valja obratiti pozornost da se ne dopusti ulaz u školu, u svrhu obavljanja takvih djelatnosti, osobama čiju stručnost i kompetentnost za tako osjetljiv i odgovoran posao nije potvrđena i provjerena.** To bi trebao biti preduvjet za dobivanje suglasnosti, ponajprije od Ministarstva prosvjete i športa, Ministarstva zdravstva i Komisije za suzbijanje zlorabe droga Vlade Republike Hrvatske.

Poznato je da utjecaj novih spoznaja na stvaranje i mijenjanje stavova najviše ovisi o povjerenju u njihov izvor. Zato **osobe koje se obraćaju mladima moraju biti i uzorni modeli za identifikaciju, a to ni u kom slučaju ne mogu biti liječeni ovisnici, čak i kada su uspješno rehabilitirani.** Njihova nazočnost u školi i eventualna direktna komunikacija s učenicima (tinejdžerima) došla bi izuzetno u obzir samo u slučaju ako bi razgovor s njima bio vođen uz neposredno posredovanje kompetentnog stručnjaka. Stručnjaci ne smiju ostaviti dojam da u pozadini imaju neke svoje interese što ih nastoje zadovoljiti baveći se tim poslom. Nužno je s mladima uspostaviti odnos povjerenja, treba im se obraćati tako da osjete kako ih razumijemo, volimo i poštujemo. Nikakvo nametanje vlastitog stava neće dati rezultata. **Vrlo važna komponenta edukacije mladih je njihov vlastiti angažman u tome, prema načelu mladi za mlade.**

Sve odgojne i obrazovne programe s mladima mora se provoditi stalno, tijekom cijeloga razdoblja školovanja. Usporedo valja raditi i s roditeljima. Nastavnici i drugo osoblje koje sudjeluje u takvim programima također mora biti stalno prisutno, a tijekom izobrazbe će stalno propitkivati vlastite stavove i ponašanja kako bi u identifikacijskom smislu bili za učenike što prihvatljiviji. Jedan nastavnik ili liječnik s mladima ne može raspravljati o pitanjima droga ako o tim stvarima zna manje nego oni ili ako je i osobno sklon ovisničkom ponašanju (npr. teški pušač ili alkoholičar). Ako je tako, bolje je da se i ne pokuša baviti takvim poslom, jer će učiniti više štete nego koristiti.

Kvaliteta utjecaja poruka (verbalnih i neverbalnih) i informacija (znanja) umnogome ovisi o njihovom sadržaju, te o načinu prenošenja. Problemima u svezi droga i ostalih sredstava ovisnosti valja se baviti u kontekstu brojnih drugih problema mladog čovjeka u procesu odrastanja. Najbolje je da se obrazovni rad provodi licem u lice u manjim skupinama, uz mogućnost raspravljanja o spornim pitanjima. **Stručnjak koji omogućuje mladima odgovor na sva zanimljiva pitanja o drogama mora biti uistinu dobro pripremljen kako načinom na koji će odgovarati na pitanja ne bi povećao njihovo zanimanje za isprobavanje droge (ili nastavak uzimanja).** U svakom slučaju, bolje je da učenici dobiju objektivne obavijesti od stručnjaka nego da svoje stavove oblikuju pod utjecajem onih kojima je cilj širenje uporabe droga (*dealera*, ovisnika, tiska, filmova i sl.). Treba što manje raspravljati o samim (vrstama) droga, dozama, načinima pripreme, uzimanja, nabave. **O doživljavanju djelovanja droga (kako se čovjek osjeća kada uzme drogu) može se govoriti, uzgred, pri-**

mjenjujući hladno stručno nazivlje. Ne treba naglašavati kako se trgovinom drogama može dobro zaraditi. Poznato je da mladi primaju informacije vrlo selektivno, prihvaćajući i pamteći izvan konteksta svega što je rečeno, samo ono što tog trenutka odgovara njihovim željama. Zato raspravu valja nenametljivo usmjeravati prema **analizi motiva i situacija u kojima se događa iskušavanje droga, zatim na tumačenje načina štetnog djelovanja droga u našem mozgu (tijelu), na način i uzrok razvoja ovisnosti kao samopodržavajućeg procesa te, napokon, svih posljedica** (zdravstvenih, psiholoških, socijalnih, zakonskih, ekonomskih, etičkih) što zbog uzimanja droga mogu zadesiti pojedinca, njegovu obitelj i društvo. O svim tim pitanjima obrazovatelj mora znati zaista mnogo. Mladi, koji su najrizičniji za uzimanje droga kao i oni koji ih već uzimaju, o drogama znaju mnogo više od ostalih. Ta su znanja u nekim elementima posve kriva i stručnjak ih treba pokušati pažljivo korigirati. To uopće nije jednostavno, kada su u pitanju adolescenti. Dovoljno je da samo u jednome pitanju da krivi (netočan) odgovor pa da dovede u pitanje vjerodostojnost svega prije rečenog.

Valja znati da mlada osoba istodobno živi i sudjeluje u različitim društvenim sustavima, te je pitanje koji će od njih biti najutjecajniji (obitelj, škola, crkva, novine, TV, prijatelji). Često su mlade osobe istodobno izložene djelovanju proturječnih obavijesti, što samo može povećati zbrku u kojoj će svatko odabrati ono što mu najviše odgovara. Slične će reakcije izazvati i razlika između usmene poruke što je prenosi odgojitelj i onoga što mladi primjećuju u njegovu osobnom ponašanju. Recimo da im odgojitelj savjetuje izbjegavanje alkohola i pušenja duhana, a da osobno nije uspio razriješiti taj problem – djeca to dobro znaju. **Nastavnik, liječnik ili roditelj uzorna ponašanja i zdrava stila života, kojeg djeca vole i poštuju, svojim će primjerom, i bez ijedne izgovorene riječi, dati u preventivnom smislu izuzetno vrijedan doprinos.**

Ako je poznato što je sve mlada osoba ponekad u stanju učiniti, pa i žrtvovati, kako bi bila prihvaćena u skupini vršnjaka i prijatelja s kojom je emocionalno povezana i u kojoj nalazi mjesto zadovoljavanja svojih vrlo važnih potreba, jasno je da bi i preventivni programi morali mladima preporučivati i omogućavati takav stil življenja u kakvom bi oni još više i kvalitetnije mogli zadovoljavati osebudne mladenačke potrebe, i pripremiti se u tom razdoblju za stasanje u sigurnu, zdravu, moralnu, normalnu i zadovoljnu odraslu osobu. Budući da su djeca uglavnom apstinenti i uglavnom se ponašaju zdravije od

odraslih, **nikako im ne bi trebalo kao rješenje nuditi koncept tzv. umjerene potrošnje sredstava ovisnosti.** Treba im otvoreno reći kako su posljedice uporabe tih sredstava to opasnije što se ranije dijete (mlada osoba) izloži njihovom djelovanju. Odrasli im zabranjuju piti, pušiti i drogirati se, ali ne zato što su djeca, već zato što je to za njih uistinu veoma štetno. U tom preadolescentnom razdoblju, dakle u vrijeme dok su još čista, treba ih odgojiti da oblikuju ispravnije stavove od onih u svijetu odraslih te, tako osposobljeni, donesu odluku drogama reći NE i budu mudri te ne počnu, jer je put u ovisnost svaki današnji ovisnik, a da to uistinu nije ni pretpostavljao, počeo onim prvim nespretnim korakom – **prvim eksperimentom.** Zdrava ljudska priroda mora nastojati uistinu ovladati sobom, mora učiniti napor da u tomu stalnom izazovu izbora donese odluke koje će joj pomoći da trijezno i svjesno istražuje fenomen života, smrti i svijeta u kojemu se sve to događa kako bi svojom kreativnom, pokretačkom energijom dao barem malen doprinos promjenama što će njemu samom, ali i njegovim bližnjima osigurati dobro danas i još bolje sutra.

Organizacija, provođenje i evaluacija školskih preventivnih programa

OBITELJ je, htjeli mi to priznati ili ne, ispred svega i iznad svega, mjesto pripreme djeteta za život. Ukoliko je ona disfunkcionalna ili razorena, kvaliteta te pripreme će najčešće biti slaba. Svaki bi roditelj vlastitu savršenu obitelj trebao graditi, među ostalim, prema slici što je sanjaju njihova djeca. Bavljenje djecom i odgoj najodgovorniji je posao kojeg valja sve više i bolje poznavati, pa se za uspješno roditeljstvo treba odgovarajuće od malena pripremati i osposobljavati. **Zloraba droga vrlo je često posljedica pogrešna odgoja, te simptom bolesti obitelji i društva.**

Škola je mjesto na kojemu se propuste u obitelji ispravljati ili dalje pogoršava. Školu treba osposobiti za tu drugu mogućnost. Školu treba učiniti mjestom u kojem će se pomoći djetetu u osposobljavanju za nekoliko najvažnijih životnih uloga (profesija je samo jedna od njih). Nije, dakle, dobro da škola djecu uči samo o životu; **djecu je najvažnije naučiti zdravo živjeti** i što dulje preživjeti.

U Nacionalnom programu suzbijanja zlorabe droga Ministarstvo prosvjete i športa razradilo je poseban program djelovanja koji, među ostalim, zahtijeva da svaka predškolska ustanova i škola ima razrađen vlastiti program

provedbu kojeg trebaju podržavati svi djelatnici. **Ravnatelj škole i imenovani voditelj ŠPP-a kao članovi malog školskog povjerenstva za suzbijanje ovisnosti odgovorni su za uspješnu provedbu programa, sukladno doktrini Nacionalne strategije.** U samoj provedbi programa najznačajniju ulogu imaju **razrednici i stručni suradnici škola** (psiholozi, pedagozi, defektolozi). Od njih se očekuje da će poslije izobrazbe biti osposobljeni unaprjeđivati specifičnu izobrazbu učenika, te će biti dužni neposredno surađivati s vanjskim stručnjacima, osobito školskim liječnicima i timovima u centrima za sprječavanje i liječenje ovisnosti. Kad je riječ o skrbi za učenike koji uzimaju droge, uz razrednika će biti članovi mikrotimova koji će provoditi njihov tretman. Stručni suradnici škola imaju također zadaću provoditi ankete među učenicima kako bi pratili epidemiološku situaciju, što je osnova za stalno vrednovanje školskih preventivnih programa. Njihova je zadaća također, zajedno s razrednicima, uporabom posebnih psihosocijalnih pokazatelja otkrivati visokorizičnu populaciju. Svaku školu se potiče da imenuje i koristi pomoć "malog školskog povjerenstva" za provođenje i evaluaciju ŠPP u kojem važnu ulogu imaju i sami učenici. **Svakoj školi treba ostaviti mogućnost razvijanja što veće kreativnosti i djelatnika i samih učenika u obogaćivanju preventivnih programa.**

Nužan je preduvjet kvalitetne organizacije i provedbe školskih preventivnih programa opsežna izobrazba što većeg broja djelatnika svih ustanova tog sustava, što neposredno omogućuje i podržava Ministarstvo prosvjete i športa.

SVEUČILIŠTE

Zaštita studenata

Sva viša i visoka učilišta imaju zadaću razraditi makar minimalne programe edukacije studenata kao doprinos prevenciji zlorabe sredstava ovisnosti. Osobitu pozornost valja usmjeriti izradi programa sprječavanja širenja zlorabe droga u studentskim domovima i restoranima od kojih su neki poznati kao mjesta gdje se konzumiraju droge. Sam nastavni proces treba unaprijediti različitim sadržajima i djelatnostima što će poboljšavati kvalitetu života studenata i motivirati ih na ispunjavanje obveza. Poznato je da su neuspješni studenti pod znatno većim rizikom skretanja prema uporabi droga. Početno uzimanje heroina događa se u prosjeku u 19-oj godini, dakle nakon završetka srednje škole.